

ΓΝΩΜΗ της Ο.Κ.Ε.

«Τουρισμός και Περιβάλλον»

Αθήνα, 22 Δεκεμβρίου 2008

Διαδικασία

Η Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή της Ελλάδος (Ο.Κ.Ε.) ανέλαβε την έκδοση Γνώμης Πρωτοβουλίας με τίτλο "Τουρισμός και Περιβάλλον", με βάση το άρθρο 4 του Νόμου 2232/1994, σύμφωνα με το οποίο "η Ο.Κ.Ε. μπορεί με δική της πρωτοβουλία να εκφράζει γνώμη και για άλλα θέματα κοινωνικο-οικονομικής πολιτικής".

Μετά από απόφαση της Εκτελεστικής Επιτροπής της Ο.Κ.Ε., ορίστηκε η Επιτροπή Εργασίας αποτελούμενη από την **κα Ζωή Λαναρά** και τους **κ.κ. Γεώργιο Αμβράζη, Εμμανουήλ Ψαρουδάκη, Κωνσταντίνο Γκουτζαμάνη, Νικόλαο Λιόλιο και Δημήτριο Οικονομίδα**.

Πρόεδρος της Επιτροπής Εργασίας ορίστηκε ο **κ. Ν. Λιόλιος**. Στις εργασίες της Επιτροπής Εργασίας μετείχαν ως εμπειρογνώμονες η **κα Χ. Θεοχάρη** και οι **κ.κ. Γ. Δρακόπουλος, Δ. Οικονόμου και Κ.**

Χατζημπίρος. Από πλευράς Ο.Κ.Ε., μετείχαν ο επιστημονικός σύμβουλος **Δρ. Αθανάσιος Παπαϊωάννου** και η επιστημονική συνεργάτης **Δρ. Αφροδίτη Μακρυγιάννη**, η οποία είχε και τον επιστημονικό συντονισμό της Επιτροπής. Ερευνητική στήριξη παρείχε η **κα Βαρβάρα Γεωργοπούλου**, υπεύθυνη Αρχείου και Βιβλιοθήκης της Ο.Κ.Ε.

Η Επιτροπή Εργασίας ολοκλήρωσε τις εργασίες της σε τέσσερις (4) συνεδριάσεις, ενώ η Εκτελεστική Επιτροπή διαμόρφωσε την εισήγησή της προς την Ολομέλεια στη συνεδρίαση της 11ης Νοεμβρίου 2008.

Η Ολομέλεια της Ο.Κ.Ε., στην οποία εισηγητές ήταν ο κ. Οικονομίδης, αφού ολοκλήρωσε την συζήτηση για το θέμα στη συνεδρίαση της **22ης Δεκεμβρίου 2008**, διατύπωσε την υπ' αριθ. **208 Γνώμη της Ο.Κ.Ε.**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- 1. Εισαγωγή**
 - 2. Διεθνείς εξελίξεις και προοπτικές**
 - 3. Τα οικονομικά χαρακτηριστικά του ελληνικού τουρισμού**
 - 4. Το χωρικό μοντέλο ανάπτυξης**
 - 5. Οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης**
 - 6. Τουρισμός και Κλιματική Αλλαγή**
 - 7. Αξιολόγηση των μέχρι σήμερα πολιτικών που επηρεάζουν την τουριστική ανάπτυξη**
 - 7.1. Η τουριστική διάσταση της περιβαλλοντικής πολιτικής
 - 7.2. Η χωροταξική πολιτική και η σχέση της με το δίπολο τουρισμός-περιβάλλον
 - 7.3. Η οικιστική-πολεοδομική πολιτική και η σχέση της με το δίπολο τουρισμός-περιβάλλον
 - 8. Προτάσεις**
 - 8.1. Τουριστική αναπτυξιακή πολιτική
 - 8.2. Χωροταξική πολιτική
 - 8.3. Περιβαλλοντική πολιτική
 - 8.4. Ειδικότερα θέματα
 - α. Τοπίο
 - β. Διαχείριση απορριμμάτων
 - γ. Νερό
 - δ. Ενέργεια
- Παράρτημα**
- I. Συνοπτική παρουσίαση των θέσεων Ο.Κ.Ε. σε θέματα περιβάλλοντος τουρισμού
 - II. Εναλλακτικές μορφές τουρισμού
 - III. Συντομογραφίες

ΣΥΝΟΨΗ

Η παρούσα Γνώμη Πρωτοβουλίας της Ο.Κ.Ε. με θέμα "Τουρισμός και Περιβάλλον" διαρθρώνεται σε 7 κεφάλαια.

Στο **1ο Κεφάλαιο** γίνεται αναφορά στο ρόλο του τουρισμού στην ανάπτυξη και την απασχόληση και περιγράφονται συνοπτικά οι διεθνείς εξελίξεις και τα τουριστικά μεγέθη.

Στο **2ο Κεφάλαιο** διερευνώνται οι διαχρονικές εξελίξεις των τουριστικών μεγεθών στη χώρα μας και συγκεκριμένα εξετάζεται η συμβολή του τουρισμού στο ΑΕΠ, οι θέσεις απασχόλησης, ο αριθμός των τουριστικών κλινών και οι αφίξεις. Επίσης, γίνεται αναφορά σε ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά του ελληνικού τουρισμού που είναι η έντονη εποχικότητα και υψηλή εξάρτηση από τους ταξιδιωτικούς πράκτορες ("tour operators"). Όσον αφορά στο επίπεδο των προσφερομένων υπηρεσιών και τις τεχνικές υποδομές, ιδίως τις υποδομές πρόσβασης και τοπικής κυκλοφορίας και στάθμευσης, διαπιστώνεται ότι υπάρχουν πολλά περιθώρια βελτίωσης. Παράλληλα, υπάρχει ανάγκη κάλυψης των ελλείψεων σε κρίσιμες κοινωνικές-αστικές υποδομές με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα αυτό της υγείας.

Το **3ο Κεφάλαιο** αναφέρεται στο χωρικό μοντέλο ανάπτυξης του τουρισμού, επισημαίνοντας ότι ο ελληνικός τουρισμός χαρακτηρίζεται από το φαινόμενο της "χωρικής διάχυσης" που χαρακτηρίζει ευρύτατα τμήματα των περιοχών στις οποίες συγκεντρώνεται: νησιά, παράκτιος χώρος. Ιδιαίτερα στις παρόδιες και τις περιοικιστικές ζώνες αυτών των περιοχών, η χωρική διάχυση φθάνει κυριολεκτικά σε επίπεδα άτυπης αστικοποίησης, με ουσιαστική αναίρεση των ορίων και της διαφοροποίησης εντός και εκτός σχεδίου περιοχών. Επισημαίνεται, μεταξύ άλλων, ότι ο συγκεκριμένος τρόπος χωρικής οργάνωσης είχε πολλαπλές αναπτυξιακές,

χωροταξικές, οικιστικές-πολεοδομικές, και περιβαλλοντικές συνέπειες.

Στο **4ο Κεφάλαιο** εξετάζονται οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης. Είναι κοινά αποδεκτό ότι για να μπορέσει ο τουρισμός να αποκτήσει μεγαλύτερη δυναμική, και μάλιστα κατά τρόπο φιλικό προς το περιβάλλον, θα πρέπει, εκτός από τις παραδοσιακές μορφές του, να αναπτυχθούν και άλλες μορφές, οι λεγόμενες εναλλακτικές.

Το **5ο Κεφάλαιο** προσεγγίζει τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής στον τουρισμό. Από τη διερεύνηση της σχέσης της τουριστικής δραστηριότητας με την κλιματική αλλαγή έχει προκύψει ως συμπέρασμα ότι ο τουρισμός ευθύνεται για το 5% των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα παγκοσμίως. Αυτό αποδίδεται μεταξύ άλλων και στην εξάρτηση της τουριστικής βιομηχανίας από τις μεταφορές μέχρι τα συστήματα κλιματισμού που επιβαρύνουν με τις εκπομπές τους την ατμόσφαιρα. Η αλλαγή του κλίματος με τη σειρά της επηρεάζει τόσο τον τουρισμό όσο και όλες τις εξ αυτού εξαρτώμενες δραστηριότητες. Σημειώνεται δε, ότι ήδη σημαντικό μέρος του τουριστικού τομέα καταβάλλει προσπάθειες για την προστασία του περιβάλλοντος μέσα από την υιοθέτηση μεθόδων και τεχνικών για τη επεξεργασία των αποβλήτων, τη χρήση ήπιων μορφών ενέργειας και την περιβαλλοντική διαχείριση της λειτουργίας των μονάδων.

Στο **6ο Κεφάλαιο** αξιολογούνται οι μέχρι σήμερα πολιτικές που επηρεάζουν την τουριστική ανάπτυξη και συγκεκριμένα η περιβαλλοντική πολιτική, η χωροταξική πολιτική και η οικιστική πολεοδομική πολιτική.

Τέλος, στο **7ο Κεφάλαιο** γίνονται συγκεκριμένες προτάσεις από την Ο.Κ.Ε. για την τουριστική αναπτυξιακή πολιτική μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται: η ανάγκη λήψης

μέτρων για την απόσυρση των απαξιωμένων καταλυμάτων ανεξάρτητα από το μέγεθός τους, η διαφοροποίηση των επενδυτικών κινήτρων μεταξύ αναπτυγμένων και μη αναπτυγμένων τουριστικά περιοχών, η βελτίωση του ρυθμιστικού και νομοθετικού πλαισίου, ο εμπλουτισμός του τουριστικού προϊόντος με την προώθηση της μεσογειακής διατροφής. Επίσης, τονίζεται από την Ο.Κ.Ε. ότι το Ειδικό Πλαίσιο για τον τουρισμό απαιτεί σοβαρή αναμόρφωση για να μπορέσει να παίξει τον αναγκαίο ρόλο του στην προώθηση ενός βελτιωμένου χωρικού μοντέλου ανάπτυξης του τουρισμού. Αναφορικά με την περιβαλλοντική πολιτική, επισημαίνεται από

την Ο.Κ.Ε. η αναγκαιότητα να ακολουθήσει ο τουρισμός τις αρχές της αειφορίας, όχι μόνο εξαιτίας των νέων απαιτήσεων για την προστασία του περιβάλλοντος, αλλά και εξαιτίας της ζήτησης για καλύτερο περιβάλλον από την πλευρά των τουριστών. Τέλος, γίνονται προτάσεις σε ειδικότερα θέματα που αφορούν στο τοπίο, τη διαχείριση απορριμμάτων, το νερό και την ενέργεια.

Στα **Παραρτήματα** της Γνώμης παρατίθενται: α) συνοπτική παρουσίαση των θέσεων της Ο.Κ.Ε. σε θέματα περιβάλλοντος - τουρισμού, β) οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού και β) επεξήγηση των συντομογραφιών.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο τουρισμός αποτελεί διεθνώς οικονομική δραστηριότητα με σημαντικές θετικές επιπτώσεις στην ανάπτυξη και την απασχόληση. Οι υποδομές που δημιουργούνται για την τουριστική δραστηριότητα συμβάλλουν στην τοπική ανάπτυξη, στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, στη διατήρηση υφιστάμενων θέσεων εργασίας, και μάλιστα συχνά σε περιοχές που βρίσκονται σε βιομηχανική ή αγροτική παρακμή.

Η τουριστική ανάπτυξη επίσης εμμέσως συμπαρασύρει ανοδικά και πολλούς άλλους παραγωγικούς τομείς με τους οποίους συνδέεται στενά, όπως: η οικοδομική δραστηριότητα και τα τεχνικά έργα, το λιανικό εμπόριο, δραστηριότητες αναψυχής και εστίασης, καθώς και πολυάριθμους τομείς παραγωγής προϊόντων, που έχουν σχέση με διακοπές, ή παροχής υπηρεσιών σχετικά με επαγγελματικά ταξίδια.

Ταυτόχρονα οι τουριστικές δραστηριότητες εντάσσονται στις οικονομικές εκείνες δραστηριότητες οι οποίες επηρεάζουν, αλλά και επηρεάζονται σε σημαντικό βαθμό από το περιβάλλον και μάλιστα με την ευρεία του έννοια: φυσικό περιβάλλον, τοπίο, οικιστικό περιβάλλον, πολιτιστική κληρονομιά, σύγχρονες πολιτιστικές και πολιτισμικές δραστηριότητες. Η μεταξύ τους σχέση (τουρισμός-περιβάλλον) δεν πρέπει να εντάσσεται σε μια βραχυ-μεσοπρόθεσμη λογική, η οποία δημιουργεί τον κίνδυνο υπερεκμετάλλευσης και σταδιακής υποβάθμισης των περιβαλλοντικών πόρων, αλλά πρέπει να εντάσσεται στη λογική της βιώσιμης ανάπτυξης. Η ανάγκη για βελτίωση της τουριστικής ελκυστικότητας τα τελευταία χρόνια ωθεί τους εμπλεκόμενους φορείς να στραφούν προς πρακτικές και πολιτικές περισσότερο βιώσιμες και φιλικές προς το περιβάλλον.

Ο αειφόρος ανάπτυξη μέσω του τουρισμού μπορεί να διαδραματίσει μείζονα ρόλο

στη διατήρηση και την αναβάθμιση της πολιτιστικής και της φυσικής κληρονομιάς σε έναν ολοένα μεγαλύτερο αριθμό τομέων, από τις τέχνες έως την τοπική γαστρονομία, την τοπική αρχιτεκτονική ή τη διατήρηση της βιοποικιλότητας.

Η εξέλιξη των μεταφορών, οι δημογραφικές αλλαγές και οι διεθνείς οικονομικές εξελίξεις είναι παράγοντες καθοριστικής σημασίας για την προώθηση της τουριστικής ανάπτυξης.

Η Ευρώπη, με τα ποικίλα αξιοθέατα και με την ποιότητα των τουριστικών υπηρεσιών της, είναι ο πρώτος τουριστικός προορισμός στον κόσμο. Η διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει αυξήσει την ποικιλία των ευρωπαϊκών τουριστικών προορισμών και προϊόντων, προσφέροντας πολυάριθμα φυσικά και πολιτιστικά αξιοθέατα που συχνά ήταν άγνωστα σε πολλούς ευρωπαίους πολίτες.

Βέβαια, εκείνο το οποίο θα πρέπει να σημειώσουμε είναι το ότι ο τουριστικός τομέας παρουσιάζει ιδιαίτερη ευαισθησία στις οικονομικές μεταβολές. Το χαρακτηριστικό αυτό οφείλεται στο ότι το τουριστικό προϊόν δεν αποτελεί προϊόν πρώτης ανάγκης, αλλά εντάσσεται στα αγαθά των οποίων η εισοδηματική ελαστικότητα είναι υψηλή, δηλαδή αποτελεί αγαθό το οποίο συνοδεύει συνθήκες οικονομική ευμάρειας.

Όπως είναι αναμενόμενο η σημερινή διεθνής οικονομική κρίση, μεταξύ άλλων, θα έχει σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις και στον τομέα του τουρισμού. Εκείνοι οι οποίοι θα πληγούν πρώτιστα από την κρίση είναι τα νοικοκυριά χαμηλού και μεσαίου εισοδήματος που αναφορικά με τον τουριστικό τομέα εντάσσονται στην κατηγορία του μαζικού τουρισμού που αποτελεί και την πλειοψηφία των αφίξεων στη χώρα μας. Οι προοπτικές επομένως για τον τουριστικό τομέα τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή είναι μάλλον δυσοίωνες.

2. Διεθνείς εξελίξεις και προοπτικές

Ο τουρισμός αυξάνεται με επιταχυνόμενους ρυθμούς (αύξηση των αφίξεων και των εισπράξεων) στο διεθνή χώρο κατά τη μεταπολεμική περίοδο και ιδίως μετά το 1960 και μεσοπρόθεσμα προοπτική ετήσιας αύξησης άνω του 6%.

Η ευρωπαϊκή τουριστική βιομηχανία παράγει πάνω από το 4% του ΑΕΠ της Κοινότητας και περιλαμβάνει περίπου 2 εκατομμύρια επιχειρήσεις, κυρίως ΜΜΕ, στις οποίες απασχολείται το 4% περίπου του συνολικού εργατικού δυναμικού (ποσοστό που αντιπροσωπεύει, κατά προσέγγιση, 8 εκατομμύρια θέσεις εργασίας)¹.

Συνεκτιμώντας τους συνδέσμους με άλλους κλάδους, εκτιμάται ότι η συνολική συμβολή του τουρισμού στο ΑΕΠ ανέρχεται σε 11% περίπου και η συνολική απασχόληση στον κλάδο απασχολεί πάνω από το 12% του εργατικού δυναμικού (24 εκατ. θέσεις εργασίας).

Το ποσοστό δημιουργίας θέσεων εργασίας στον τουρισμό είναι υψηλότερο από το μέσο όρο αύξησης των θέσεων εργασίας συνολικά. Την τελευταία δεκαετία, το ποσοστό της ετήσιας αύξησης των απασχολούμενων στον τομέα HORECA (ξενοδοχεία, εστιατόρια και καφενεία) ήταν σχεδόν συνεχώς υψηλότερο από το συνολικό ποσοστό αύξησής της².

Ο μαζικός τουρισμός εξακολουθεί να αποτελεί την κυρίαρχη μορφή, αλλά τελευταία δίδεται με αυξανόμενο ρυθμό έμφαση στα ποιοτικά χαρακτηριστικά και τον εμπλουτισμό του τουριστικού προϊόντος. Το γεγο-

νός αυτό έχει οδηγήσει σε μία έντονη στροφή στο διεθνή χώρο σε ήπιες ή/και εναλλακτικές, καθώς και άλλες ειδικές μορφές τουριστικής ανάπτυξης.

Αυξανόμενου βάρους συνιστώσα των τάσεων τουριστικής ανάπτυξης είναι επίσης η "τουριστική κατοικία", με την έννοια της αγοράς κατοικίας σε μεγάλη απόσταση ή ακόμη και εκτός της χώρας της κύριας διαμονής. Αύξηση του ενδιαφέροντος παρατηρείται, επίσης, για υβριδικές μορφές μεταξύ τουρισμού και παραθερισμού, που βασίζονται στη μερική πώληση / μακροχρόνια μίσθωση σε τρίτους ενός ποσοστού του τουριστικού καλύμματος.

3. Τα οικονομικά χαρακτηριστικά του ελληνικού τουρισμού

Η συμβολή της τουριστικής οικονομίας στο ΑΕΠ μετά την πρόσφατη αναθεώρησή του ανέρχεται στο 18,2%³. Με βάση τη μέση κατά κεφαλή δαπάνη των τουριστών, η χώρα μας κατατάσσεται στην 10η θέση⁴, ενώ στην γενική κατάταξη ανταγωνιστικότητας βρίσκεται στην 24η θέση (2005)⁵.

Επίσης προκύπτει ότι το 6,1% του "κατά κεφαλή ΑΕΠ" στη χώρα μας προέρχεται από τον τουρισμό, ενώ από τις συνολικές τουριστικές εισπράξεις αντιστοιχούν περισσότερα από 1.200\$ σε κάθε κάτοικο. Οι επιδόσεις αυτές φέρνουν την Ελλάδα στην 5η και 9η θέση αντίστοιχα στην παγκόσμια κατάταξη.

Επίσης, σημαντική είναι η συμβολή του τουρισμού στην απασχόληση. Για κάθε θέση άμεσης απασχόλησης στον τουριστικό τομέα δημιουργείται σχεδόν άλλη μια στην

¹ Ανακοίνωση της Επιτροπής, Βρυξέλλες, 17.3.2006, COM(2006) 134 τελικό "Η ανανεωμένη πολιτική της ΕΕ για τον τουρισμό: για μια ισχυρότερη σύμπραξη υπέρ του ευρωπαϊκού τουρισμού"

² Ό.π..

³ Συγκεκριμένα, η άμεση συμβολή του τουρισμού στο ΑΕΠ κατά το 2005 ήταν 7,27%, ενώ η συμβολή της τουριστικής οικονομίας ήταν 16,35%, πριν την αναθεώρηση. Μετά την αναθεώρηση, η άμεση συμβολή του κλάδου "Ξενοδοχεία - Εστιατόρια" στο ΑΕΠ ήταν 10,3% από 8,6%. Με δεδομένο ότι τα "Ξενοδοχεία - Εστιατόρια" αντιστοιχούν περίπου στο μισό του τουριστικού τομέα, η άμεση συμβολή του τουρισμού στο ΑΕΠ, αυξάνεται κατά το μισό της διαφοράς που προέκυψε από την αναθεώρηση και εκτιμάται στο 8,12%. Με βάση την αναλογία της άμεσης προς την συνολική επίδραση του τουρισμού στο ΑΕΠ, εκτιμάται ότι η συμβολή της τουριστικής οικονομίας στο ΑΕΠ για το 2005 ήταν σχεδόν 18,2%.

⁴ Με 1.073 USD ανά τουρίστα. Τα στοιχεία αυτά προέρχονται από την έκθεση του World Economic Forum, τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού, το Παγκόσμιο Συμβούλιο Ταξιδιών & Τουρισμού και την Τράπεζα της Ελλάδος και αναφέρονται στο έτος 2005.

⁵ Έκθεση του Παγκόσμιου Οικονομικού Φόρουμ.

οικονομία συνολικά. Η συνολική απασχόληση στην τουριστική οικονομία (838.250 θέσεις εργασίας) αντιστοιχεί στο 19,1% των απασχολουμένων (4.382.000) κατά το 2005. Με βάση την παραγωγικότητα του τουριστικού τομέα ανά άφιξη, για κάθε περίπου 30 αφίξεις, δημιουργείται 1 θέση εργασίας στον τουρισμό, που σημαίνει 1,9 θέσεις εργασίας στο σύνολο της τουριστικής οικονομίας. Έτσι, κατά το 2006 που σημειώθηκε αύξηση των αφίξεων κατά 7,45% (επιπλέον 953.471 αφίξεις), και με την παραδοχή ότι η παραγωγικότητα ανά άφιξη διατηρείται σταθερή, εκτιμάται ότι δημιουργήθηκαν περί τις 31.780 νέες θέσεις εργασίας. Ο αριθμός αυτός αντιστοιχεί περίπου στο 6,8% των ανέργων του 2005.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό των θέσεων εργασίας τον τουριστικό τομέα είναι ότι αυτές σε σημαντικό ποσοστό καταλαμβάνονται από γυναίκες, νέους, οικονομικούς μετανάστες, καθώς και άτομα με χαμηλότερο επίπεδο εξειδίκευσης. Το γεγονός αυτό οφείλεται στον υψηλό βαθμό εποχικής απασχόλησης και στις ευέλικτες συνθήκες εργασίας. Η ευελιξία αυτή του εργατικού δυναμικού πρέπει ωστόσο να συνοδεύεται από κατάλληλα μέτρα για την ασφάλεια της θέσης εργασίας και την ανάπτυξη των δεξιοτήτων του.

Όλα τα παραπάνω επιβεβαιώνουν τη σημασία του τουρισμού για τη χώρα μας, αναδεικνύοντάς τον ως έναν από τους πλέον δυναμικούς τομείς που η περαιτέρω ανάπτυξη του κατατάσσεται στις υψηλής προτεραιότητας κυβερνητικές πολιτικές.

Συγκρίνοντας τα προαναφερόμενα μεγέθη με τα αντίστοιχα στις χώρες μέλη της E.E-25 διαπιστώνεται ότι η συμβολή του τουρισμού στο ΑΕΠ και την απασχόληση στην Ελλάδα το 2006 ήταν από τις υψηλότερες, μετά την Ισπανία (ΑΕΠ: 17,8%, Απασχόληση: 19,1%), την Πορτογαλία (ΑΕΠ: 15,5%, Απασχόληση: 17,7%), την Κύπρο (ΑΕΠ: 23,3%, Απασχόληση: 29,7%), την Αυστρία (ΑΕΠ: 16,6%, Απασχόληση: 19,1%) και την Κροατία

(ΑΕΠ: 20,1%, Απασχόληση: 23,1%).

Σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία⁶, στο τέλος του 2007, η Ελλάδα διέθετε 9.207 ξενοδοχειακές μονάδες με 700.933 κλίνες, παρουσιάζοντας περίπου σταθερή διαχρονική αύξηση κατά την τελευταία δεκαετία. Από άποψη συγκέντρωσης μονάδων-κλινών, αλλά και ποιοτική (τάξεις, κλίμακα μονάδων) παρατηρούνται σημαντικές περιφερειακές (γεωγραφικές) ανισότητες. Οι περισσότερες κλίνες συγκεντρώνονται, κατά φθίνουσα σειρά, στην Κρήτη, τα Δωδεκάνησα, τη Μακεδονία, τη Στερεά Ελλάδα (μαζί με την Αττική), τα Ιόνια Νησιά, την Πελοπόννησο και τις Κυκλάδες.

Οι κύριες αφετηρίες των τουριστικών ρευμάτων προς την Ελλάδα παραμένουν οι χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Επίσης, ο βαθμός προτίμησης για την Ελλάδα των τουριστών με προέλευση τις χώρες της ανατολικής Ευρώπης είναι υψηλότερος έναντι των λοιπών ευρωπαϊκών μεσογειακών χωρών.

Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά του ελληνικού τουρισμού είναι η έντονη εποχικότητα και υψηλή εξάρτηση από τους ταξιδιωτικούς πράκτορες ("tour operators"). Αναφορικά τέλος με το επίπεδο των προσφερομένων υπηρεσιών και τις τεχνικές υποδομές, ιδίως τις υποδομές πρόσβασης και τοπικής κυκλοφορίας και στάθμευσης διαπιστώνεται ότι υπάρχουν πολλά περιθώρια βελτίωσης. Παράλληλα, υπάρχει ανάγκη κάλυψης των ελλείψεων σε κρίσιμες κοινωνικές-αστικές υποδομές με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα αυτό της υγείας.

4. Το χωρικό μοντέλο ανάπτυξης

Το μοντέλο ανάπτυξης του ελληνικού τουρισμού στη μεταπολεμική περίοδο είχε συγκεκριμένα χωροταξικά και οικιστικά χαρακτηριστικά, που μπορούν να συνοψιστούν στα εξής:

Σε χωροταξικό επίπεδο, η τουριστική δραστηριότητα συγκεντρώθηκε σε εξαιρετικά υψηλό ποσοστό στο νησιωτικό και παράκτιο

⁶ Πηγή: Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο της Ελλάδος / Ιανουάριος 2008

χώρο, ως συνέπεια του πολύ ισχυρού προσανατολισμού στο μαζικό τουρισμό "ήλιου και θάλασσας". Το χαρακτηριστικό αυτό οδήγησε σε χωρική ανισοκατανομή: σε μακρο-επίπεδο με εστίαση στη νότια Ελλάδα, σε περιφερειακό επίπεδο με εστίαση, κατά σειρά, στο νότιο Αιγαίο, στην Κρήτη, και τα Ιόνια νησιά. Παράλληλα, η χωροταξική κατανομή του τουρισμού εστιάζεται στον εξωαστικό (εκτός σχεδίου) χώρο και τις μικρότερες πόλεις. Ο καθαρά αστικός τουρισμός είναι συγκριτικά λιγότερο αναπτυγμένος.

Ένα δεύτερο σημαντικό χαρακτηριστικό του ελληνικού τουρισμού είναι το σχεδόν μηδενικό ποσοστό των οργανωμένων υποδοχέων (τύπου ΠΟΤΑ). Η μόνη περίπτωση οργανωμένων υποδοχέων που έχουν κάποια τουριστική διάσταση είναι οι ιδιωτικές πολεοδομήσεις (ΠΕΡΠΟ), που παραμένουν πάντως και αυτές πολύ περιορισμένες και μέχρι σήμερα αφορούν μάλλον καθαρό παραθερισμό παρά "τουριστική κατοικία". Συγκριτικά περιορισμένη είναι επίσης, η παρουσία των τουριστικών συγκροτημάτων μεγάλης κλίμακας και -αντίστροφα- υψηλή η παρουσία των μικρότερων έως και πολύ μικρών μονάδων. Επιπρόσθετα, παρατηρούνται παρατυπίες, πολεοδομικές εκκρεμότητες και αυθαιρεσίες σε αρκετές περιπτώσεις.

Το τελικό αποτέλεσμα των προηγούμενων είναι ότι ο ελληνικός τουρισμός χαρακτηρίζεται από το φαινόμενο της "χωρικής διάχυσης" που χαρακτηρίζει ευρύτατα τμήματα των περιοχών στις οποίες συγκεντρώνεται: νησιά, παράκτιος χώρος. Ιδιαίτερα στις παράδιες και τις περιοικιστικές ζώνες αυτών των περιοχών, η χωρική διάχυση φθάνει κυριολεκτικά σε επίπεδα άτυπης αστικοποίησης με ουσιαστική αναίρεση των ορίων και της διαφοροποίησης εντός και εκτός σχεδίου περιοχών.

Ο συγκεκριμένος τρόπος χωρικής οργάνωσης είχε πολλαπλές αναπτυξιακές, χωροταξικές, οικιστικές-πολεοδομικές, και περιβαλλοντικές συνέπειες.

Οι αναπτυξιακές συνέπειες είναι σε σημα-

νικό βαθμό θετικές: πέρα από τη συνολική συμβολή του τουριστικού τομέα στην ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας (ΑΕΠ, απασχόληση), ιδιαίτερη σημασία έχει το ότι η τουριστική ανάπτυξη εστιάστηκε σε περιοχές που παραδοσιακά χαρακτηρίζονταν από χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης και εισοδημάτων, δηλαδή στην ύπαιθρο και τα μικρότερα οικιστικά κέντρα. Προσέφερε έτσι ένα εναλλακτικό τομέα δραστηριοποίησης των τοπικών πληθυσμών έναντι του διαχρονικά συρρικνούμενου αγροτικού τομέα. Είναι βέβαιο ότι χωρίς την ανάπτυξη του τουρισμού η μετανάστευση προς τις μεγάλες πόλεις θα ήταν πιο έντονη και θα είχε οδηγήσει σε αποψίλωση του μεγαλύτερου τμήματος της επικράτειας και της υπαίθρου. Παράλληλα, ο τουρισμός συνέβαλε στη μείωση των περιφερειακών ανισοτήτων (όσον αφορά στις περιφέρειες στις οποίες έχει ισχυρή παρουσία). Δεν είναι τυχαίο ότι το Νότιο Αιγαίο είναι μια από τις δύο ελληνικές περιφέρειες με καθυστέρηση "phasing in" (δηλαδή με ΑΕΠ κατά κεφαλή μεγαλύτερο του ορίου επιλεξιμότητας στην περιφερειακή πολιτική της ΕΕ), ενώ και η Κρήτη, τα Ιόνια Νησιά και το Β. Αιγαίο ανήκουν στις περιφέρειες με αύξηση του ΑΕΠ κατά κεφαλήν μεγαλύτερη του εθνικού μέσου όρου. Όλες οι "τουριστικές" περιφέρειες (πλην των Ιονίων νησιών) χαρακτηρίζονται επίσης, από ποσοστό ανεργίας χαμηλότερο του μέσου εθνικού όρου. Πρέπει, τέλος, να επισημανθεί ότι ο τρόπος με τον οποίο αναπτύχθηκε ο ελληνικός τουρισμός (χωρικός κατακερματισμός, πολλές μικρές μονάδες) οδήγησε στη διάχυση σε ευρύτερα στρώματα των οικονομικών ωφελειών: η συμμετοχή στην τουριστική επιχειρηματικότητα δεν απαιτούσε μεγάλα κεφάλαια και η κατοχή ενός τουριστικά αξιοποιήσιμου οικοπέδου (όχι ασυνήθης στις περιοχές τουριστικής ανάπτυξης, δεδομένου του κατακερματισμού της έγγειας ιδιοκτησίας στην Ελλάδα) υπήρξε συχνά επαρκής όρος για τη δημιουργία τουριστικών μονάδων από σημαντικό τμήμα του πληθυσμού. Λειτουργήσε έτσι, ο

τουρισμός ως μηχανισμός εισοδηματικής εξισορρόπησης και συνοχής. Από κοινωνικο-οικονομική και περιφερειακή άποψη συνεπώς, ο απολογισμός του τουρισμού είναι, μέχρι σήμερα, θετικός.

Σε αντίθεση όμως με τις αναπτυξιακές και περιφερειακές συνέπειες της τουριστικής ανάπτυξης που είναι θετικές, η ανορθολογική και αδιαφανής, σε πολλές περιπτώσεις, λειτουργία του κρατικού μηχανισμού επιφέρει αρνητικές χωρικές επιπτώσεις από την ανάπτυξη του τουρισμού, όπως:

- Οικοδόμηση σε ευαίσθητα οικοσυστήματα, όπως δάση, ακτές και άμεση παραλία, ενίοτε και σε περιοχές Natura.
- Αλλοίωση του τοπίου (συχνά μη αντιστρεπτή), κυρίως στις παράκτιες και περιαστικές ζώνες τουριστικών προορισμών, με τη διάχυση της διάσπαρτης δόμησης σε εκτεταμένες πρώην αγροτικές ζώνες.
- Σημαντικό ποσοστό κατασκευών, χωρίς άδεια ή με υπέρβαση άδειας (όχι μόνο στις εκτός σχεδίου περιοχές).
- Δημιουργία άτυπων "οικισμών" εκτός σχεδίου χωρίς οργάνωση, κάτι που έχει αρνητικές συνέπειες στη λειτουργικότητά τους ως τουριστικών περιοχών, στο περιβάλλον λόγω π.χ. δυσκολίας διαχείρισης των αποβλήτων, αλλά και στην οικιστική ανάπτυξη, καθώς είναι δυσχερές έως αδύνατον να υπάρξει εκ των υστέρων ορθολογική πολεοδόμηση.
- Αλλοίωση της μορφής και του χαρακτήρα των παλαιότερων οικισμών που εντάχθηκαν στα τουριστικά κυκλώματα. Ανάλογα με την περίπτωση, αυτό πήρε τη μορφή της κατεδάφισης του παραδοσιακού κτηριακού αποθέματος ή της αλλοίωσής του.

Στη βάση των προηγούμενων χαρακτηριστικών δύο είναι οι βασικές διαπιστώσεις:

Πρώτον, ότι σε μεγάλο βαθμό η μέχρι σήμερα ανάπτυξη του τουρισμού συνδέεται με την υπερεκμετάλλευση των τουριστικών πόρων (που συνοψίζεται στα προαναφερόμενα αρνητικά χωρικά χαρακτηριστικά, καθώς και στις επίσης αρνητικές περιβαλλοντικές συνέπειες-βλ. σχετ. κεφ. 4).

Δεύτερον, μακροπρόθεσμα, η υποβάθμιση των χωρικών και περιβαλλοντικών τουριστικών πόρων που παρατηρείται οδηγεί στη μείωση της ανταγωνιστικότητας του τουριστικού τομέα, και ιδίως του τμήματός του που απευθύνεται στα ανώτερα τμήματα της αγοράς. Το πρόβλημα είναι ήδη αισθητό και καθιστά σαφές ότι το συγκεκριμένο μοντέλο τουριστικής ανάπτυξης που δεν συνυπολογίζει τη χωρική και περιβαλλοντική υποβάθμιση έχει χρονικά όρια, που έχουν αρχίσει να προσεγγίζονται.

5. Οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης

Η τουριστική ανάπτυξη, όπως ήδη έχει αναφερθεί, συνδέεται στενά με την ποιότητα του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων. Η σχέση αυτή, όπως εξάλλου είναι αναμενόμενο, έχει θετικά και αρνητικά αποτελέσματα στα επιμέρους στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος.

Αναφορικά με τα θετικά αποτελέσματα, αυτά επικεντρώνονται:

α) Στη διατήρηση και ανάπτυξη σημαντικών φυσικών περιοχών οι οποίες αποτελούν πόλους τουριστικής έλξης (ανάπτυξη πάρκων και προστατευόμενων περιοχών, συμπεριλαμβανόμενης της σύστασης εθνικών και περιφερειακών πάρκων). Χωρίς τον τουρισμό, αυτές οι φυσικές περιοχές μπορεί να αναπτύσσονταν για άλλες χρήσεις ή να αφήνονταν στην οικολογική καταστροφή.

β) Στη βελτίωση της περιβαλλοντικής ποιότητας, καθώς ο τουρισμός μπορεί να αποτελέσει το κίνητρο για τον έλεγχο της ποιότητας του νερού, του αέρα, της ηχορύπανσης, των απορριμμάτων. Επιπλέον, μπορεί να συντελέσει στη βελτίωση της περιβαλλοντικής αισθητικής μέσω προγραμμάτων διατήρησης του τοπίου, σχεδιασμού και καλύτερης συντήρησης κτηρίων.

γ) Στην αναβάθμιση του περιβάλλοντος, καθώς τουριστικές εγκαταστάσεις σωστά σχεδιασμένες μπορούν να αναβαθμίσουν

αγροτικά ή αστικά τοπία, που διαφορετικά δεν θα υπήρχε ενδιαφέρον γι' αυτά.

δ) Στη βελτίωση των υποδομών κυρίως των οδικών και αεροπορικών υποδομών, των υποδομών ύδρευσης, αποχέτευσης, διάθεσης απορριμμάτων, επεξεργασίας υγρών αποβλήτων και επικοινωνιών.

ε) Στην αύξηση της περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης. Η παρατήρηση του ενδιαφέροντος των τουριστών για τη φύση και η συνειδητοποίηση της σημασίας της διατήρησης του φυσικού περιβάλλοντος για την τουριστική ανάπτυξη οδηγεί στην αύξηση της ευαισθητοποίησης των κατοίκων των σχετικών περιοχών για το περιβάλλον.

Η ευαισθητοποίηση αυτή αφορά και τους κατοίκους των πόλεων. Ο τουρισμός τους φέρνει σε επαφή με το φυσικό περιβάλλον, κάτι που εν δυνάμει οδηγεί στην περιβαλλοντική τους ενεργοποίηση. Και περιβαλλοντικά ευαίσθητοι πολίτες σημαίνει πολίτες που διεκδικούν και στηρίζουν περιβαλλοντικές πολιτικές.

Υπάρχουν όμως και οι περιπτώσεις εκείνες που η τουριστική ανάπτυξη έχει αρνητικές συνέπειες στο περιβάλλον και κυρίως:

α) Στο **τοπίο**, καθώς σε αρκετές περιπτώσεις παρατηρείται οι τουριστικές υποδομές να οδηγούν σε υποβάθμιση των φυσικών οικοσυστημάτων και του τοπίου. Η κάλυψη ζωτικού χώρου από το φυσικό περιβάλλον για τις βασικές και τις συνοδευτικές εγκαταστάσεις (τεχνητές πλαζ, μαρίνες, εξέδρες και προστατευτικά αναχώματα) αλλάζουν τη φυσιογνωμία των ακτών και των ορεινών περιοχών. Αυτό δεν αποκλείει βέβαια τις θετικές εκείνες περιπτώσεις, που οι τουριστικές υποδομές εντάσσονται στο φυσικό περιβάλλον χωρίς να το αλλοιώνουν.

Είναι γεγονός ότι τις τελευταίες δεκαετίες το ελληνικό τοπίο έχει υποστεί ραγδαίες μεταβολές εξαιτίας του τουρισμού, της εγκατάλειψης των γεωργικών εκμεταλλεύσεων και της οικιστικής ανάπτυξης, που σε πολλές περιπτώσεις αλλοίωσαν τον τοπικό χαρακτήρα και δημιούργησαν νέα δεδομένα. Οι επι-

πτώσεις αυτές είναι δυσμενέστερες αν λάβουμε υπόψη μας ότι το τοπίο δεν αποτελεί στιγμιαία μόνο απεικόνιση της σημερινής κατάστασης, αλλά εμπεριέχει και την αποτύπωση του ιστορικού και πολιτιστικού στίγματος των περιοχών, της συνέχειάς τους μέσα στο χρόνο. Αποτελεί ακόμη αναπόσπαστο μέρος της συλλογικής μνήμης, και με την έννοια αυτή αφορά την ίδια την ποιότητα της ζωής των ανθρώπων.

Παράλληλα η τουριστική κίνηση (με την έννοια της παρουσίας πολλών ανθρώπων για περιορισμένο χρονικό διάστημα), όταν δεν είναι σωστά οργανωμένη, ασκεί πιέσεις και προκαλεί βλάβες στα οικοσυστήματα (καταστροφή αμμοθινών, παράκτιας βλάστησης, λιβαδιών ποσειδωνίας, ενδιαιτημάτων φώκιας ή χελώνας κτλ).

β) Στη ρύπανση από τα **στερεά απόβλητα**, καθώς η μη ολοκληρωμένη διαχείριση των στερεών απορριμμάτων υποβαθμίζει την ποιότητα του περιβάλλοντος και ειδικότερα της ατμόσφαιρας, των υπόγειων υδροφορέων, της θάλασσας και του τοπίου, ενώ μπορεί να αυξήσει την πιθανότητα πυρκαγιών. Η ανεξέλεγκτη καύση σκουπιδιών επιβαρύνει την ατμόσφαιρα με τις ιδιαίτερα επικίνδυνες για την υγεία διοξίνες (προερχόμενες κυρίως από την καύση χλωριωμένων πλαστικών), ενώ είναι συχνά πρόξενος πυρκαγιάς σε γειτονικές δασικές εκτάσεις. Επιπλέον, σε πολλές περιπτώσεις η γεωλογική διαμόρφωση ευνοεί την διαρροή προς τα υπόγεια νερά τοξικών ουσιών (νιτροενώσεις, βαρέα μέταλλα, χλωριωμένες ενώσεις και υδρογονάνθρακες), ενώ η κακή επιλογή της θέσης μπορεί να μεταφέρει με τον αέρα και τις βροχές τα απορρίμματα στη θάλασσα.

Οι περιβαλλοντικές και οικονομικές επιπτώσεις από την ανεξέλεγκτη διάθεση των στερεών απορριμμάτων, ιδιαίτερα στα νησιά, γίνονται σοβαρότερες, καθώς αυξάνεται η κατανάλωση από την ανάπτυξη του τουρισμού. Ο τουρισμός αφ' ενός μεν εντείνει το πρόβλημα αυξάνοντας τον αριθμό των καταναλωτών και αφ' ετέρου υφίσταται τις αρνη-

τικές συνέπειες, καθώς το περιβάλλον χάνει σταδιακά την ελκυστικότητά του.

γ) Στο νερό, για το λόγο ότι οι περισσότερες περιοχές που έχουν αναπτυχθεί τουριστικά (με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα τα νησιά των Κυκλάδων) ήταν ανέκαθεν χώροι με λίγες βροχοπτώσεις και μικρά αποθέματα υπόγειου νερού. Στις παραδοσιακές κοινωνίες, σε νησιά και παράκτιες περιοχές, το πρόβλημα αντιμετωπίστηκε κατά το παρελθόν με την εποχική αποθήκευση σε στέρες και δεξαμενές των οποίων η παροχή εξασφαλιζόταν σε μεγάλο βαθμό από τα συστήματα συλλογής που διέθεταν.

Από τα συστήματα αυτά, ελάχιστα παραμένουν σήμερα σε χρήση, καθώς οι ευκολίες που έφερε η τεχνολογία των γεωτρήσεων, αλλά και η εισαγωγή νερού από την ηπειρωτική χώρα, εκτόπισαν τις παραδοσιακές τεχνικές⁷. Όμως τα προβλήματα δε λύθηκαν, αλλά εμφανίστηκαν με νέες μορφές. Οι πυκνές και βαθιές γεωτρήσεις εξάντλησαν γρήγορα τους υπόγειους υδροφορείς και σε πολλές περιπτώσεις προκάλεσαν την είσοδο θαλασσινού νερού (καθώς έπεσε η στάθμη των υδροφορέων) και το νερό έγινε ακατάλληλο για μια σειρά από χρήσεις και κυρίως για την οικιακή κατανάλωση. Η εισαγωγή νερού ήταν η επόμενη λύση. Σήμερα το νερό εισάγεται σε πολλά νησιά είτε με ειδικά δεξαμενόπλοια είτε με τη μορφή τυποποιημένου εμφιαλωμένου νερού που, αν και ακριβό, κατέκτησε την αγορά λόγω της ευκολίας στην προμήθεια και της ευελιξίας στη χρήση του.

Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειωθεί ότι τα τελευταία χρόνια γίνεται προσπάθεια από ξενοδοχειακής πλευράς για το δραστικό περιορισμό της κατανάλωσης τόσο για λόγους προνοίας όσο και εξ ανάγκης, αφού οι απαιτούμενες ποσότητες για τις τουριστικές εγκαταστάσεις είναι εξαιρετικά σημαντικές.

Αξίζει να αναφερθεί ότι το πρόσφατο ενδιαφέρον του Υπουργείου Τουριστικής Ανάπτυξης για την μεθόδευση και συντονισμό

ενεργειών με στόχο την διαμόρφωση ενός νομοθετικού και λειτουργικού πλαισίου που θα καθιερώνει για τις τουριστικές εγκαταστάσεις αυστηρούς κανόνες χρήσης των υδάτινων πόρων.

δ) Στην κατανάλωση ενέργειας, η οποία παλαιότερα σε πολλές περιοχές παράγονταν από ανανεώσιμες πηγές. Ιδιαίτερα στα νησιά, η κυριότερη πηγή ενέργειας ήταν ο άνεμος. Η ενέργεια αυτή ήταν συνδεδεμένη με την αγροτική παραγωγή, όπως για παράδειγμα η ενέργεια που παραγόταν από τους ανεμόμυλους. Με την είσοδο στην πετρελαϊκή εποχή οι τοπικές πηγές ενέργειας μπήκαν στο περιθώριο και το πετρέλαιο κυριάρχησε σε όλες τις χρήσεις: από την ηλεκτροπαραγωγή έως τις μεταφορές. Τα τελευταία όμως χρόνια, δεν είναι μόνο περιβαλλοντικοί οι λόγοι που αμφισβητείται η κυριαρχία του πετρελαίου, αλλά και το υπερβάλλον κόστος σε σύγκριση με άλλες εναλλακτικές λύσεις. Π.χ. το ονομαστικό κόστος της κιλοβατώρας στα νησιά (χωρίς δηλαδή να λαμβάνονται υπόψη οι εξωτερικές επιβαρύνσεις) είναι σχεδόν διπλάσιο και σε αρκετές περιπτώσεις τριπλάσιο από το αντίστοιχο κόστος της ηλεκτρικής ενέργειας στο ηπειρωτικό σύστημα. Από την άλλη μεριά, η εποχική διακύμανση της ζήτησης (με διπλασιασμό και τριπλασιασμό των φορτίων κατά τη διάρκεια της τουριστικής περιόδου) αναγκάζει τις μονάδες ηλεκτροπαραγωγής των νησιών να λειτουργούν τόσο με συστήματα βάσης (με καύσιμο μαζούτ), όσο και με συστήματα αιχμής (με καύσιμο το ακριβότερο ντίζελ).

Είναι κοινά αποδεκτό ότι για να μπορέσει ο τουρισμός να αποκτήσει μεγαλύτερη δυναμική, και μάλιστα κατά τρόπο φιλικό προς το περιβάλλον, θα πρέπει, εκτός από τις παραδοσιακές μορφές του, να αναπτυχθούν και άλλες μορφές, οι λεγόμενες εναλλακτικές. Ως εναλλακτικές μορφές τουρισμού θεωρούνται αυτές οι οποίες επιδιώκουν την αποφυγή αρνητικών και τη δη-

⁷ Για τα προβλήματα της διαχείρισης των υδάτινων πόρων, βλ. Γνώμη Πρωτοβουλίας Ο.Κ.Ε. υπ' αριθμ. 83 "Διαχείριση υδάτινων πόρων" (Δεκέμβριος, 2002).

μιουργία θετικών κοινωνικών, πολιτιστικών και περιβαλλοντικών επιδράσεων. Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού χαρακτηρίζονται από: 1) μικρής κλίμακας, ελεγχόμενη και ρυθμιζόμενη ανάπτυξη, 2) ποικιλία δραστηριοτήτων σε ατομική/ανεξάρτητη βάση ή μικρής κλίμακας και 3) έμφαση στην απόκτηση εμπειριών για τις τοπικές κουλτούρες και παραδόσεις. Μεταξύ των εναλλακτικών μορφών τουρισμού περιλαμβάνονται ο Οικολογικός τουρισμός (οικοτουρισμός, ο αγροτουρισμός, ο πολιτιστικός τουρισμός, ο τουρισμός περιπέτειας, ο θεραπευτικός - ιαματικός τουρισμός, ο συνεδριακός και εκθεσιακός τουρισμός, ο θρησκευτικός τουρισμός (βλ. αναλυτικά για τις διάφορες εναλλακτικές μορφές τουρισμού στο Παράρτημα II).

6. Τουρισμός και Κλιματική Αλλαγή

Από τη διερεύνηση της σχέσης της τουριστικής δραστηριότητας με την κλιματική αλλαγή έχει προκύψει ως συμπέρασμα ότι ο τουρισμός ευθύνεται για το 5% των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα παγκοσμίως. Αυτό αποδίδεται μεταξύ άλλων και στην εξάρτηση της τουριστικής βιομηχανίας από τις μεταφορές μέχρι τα συστήματα κλιματισμού που επιβαρύνουν με τις εκπομπές τους την ατμόσφαιρα.

Η αλλαγή του κλίματος με την σειρά της επηρεάζει τόσο τον τουρισμό όσο και όλες τις εξ αυτού εξαρτώμενες δραστηριότητες. Το φαινόμενο της υπερθέρμανσης του πλανήτη αναμένεται να έχει αρνητικές επιπτώσεις σε αρκετούς τουριστικούς προορισμούς. Ιδιαίτερως ευάλωτοι προορισμοί θα είναι οι παραθαλάσσιοι και τα μικρά νησιά, οι ορεινές περιοχές που φιλοξενούν χειμερινό τουρισμό, καθώς και προορισμοί που χαρακτηρίζονται από το πλούσιο φυσικό περιβάλλον τους.

Από την αύξηση της μέσης θερμοκρασίας από 0,3-0,7° C ανά δεκαετία, ειδικότερα στη Μεσόγειο αναμένεται:

- άνοδος της στάθμης της θάλασσας με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τις παράκτιες

περιοχές και τις εκεί υπάρχουσες υποδομές ή δραστηριότητες,

- μείωση των βροχοπτώσεων κατά τους καλοκαιρινούς μήνες μέχρι και 15% και αύξηση των βροχοπτώσεων κατά τους χειμερινούς μήνες,
- αύξηση της διάβρωσης του εδάφους, ερημοποίηση,
- αύξηση του κινδύνου για πυρκαγιές και πλημμύρες.

Τα περίπου 120 εκατ. τουριστών που επισκέπτονται τη Μεσόγειο κάθε χρόνο, αναμένεται να μειωθούν σταδιακά λόγω αυτών των κλιματολογικών αλλαγών. Το ζητούμενο επομένως είναι η τουριστική βιομηχανία να προσαρμοστεί γρήγορα στα νέα δεδομένα και έτσι να περιορίσει τις απώλειες. Επιβάλλεται η άμεση ανταπόκριση σε επίπεδο μεσομακροπρόθεσμου σχεδιασμού τόσο του δημόσιου τομέα όσο και του ιδιωτικού, προκειμένου να προστατευθεί στο μέτρο του δυνατού ο πλανήτης και να αναπτυχθεί ο τουρισμός στα πρότυπα της αειφόρου ανάπτυξης.

Στο πλαίσιο της Διάσκεψης του Νταβός υιοθετήθηκαν δράσεις για τον τουριστικό τομέα, όπως μεταξύ άλλων η ένταξη της τουριστικής δραστηριότητας στις δεσμεύσεις της Σύμβασης για την Κλιματική Αλλαγή, το Πρωτόκολλο του Κυότο και την μετά Κυότο εποχή, η προώθηση εταιρικών σχέσεων, δικτύων και ανταλλαγή εμπειριών σημαντικών για τη βιώσιμη ανάπτυξη του κλάδου, η εισαγωγή εκπαιδευτικών προγραμμάτων και δράσεων ευαισθητοποίησης όλων των εμπλεκόμενων με τον τουρισμό και η προαγωγή επενδύσεων σε προγράμματα εξοικονόμησης ενέργειας στον τουρισμό, καθώς και χρήσης ΑΠΕ, έτσι ώστε να μειωθεί το ενεργειακό αποτύπωμα της τουριστικής δραστηριότητας.

Αναφορικά με τη χώρα μας και με δεδομένη τη σημασία της τουριστικής δραστηριότητας για την εθνική οικονομία, η περιβαλλοντικά φιλική συμπεριφορά του τουριστικού τομέα αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση. Αυτή πιστοποιείται με τη συμμόρφωση με την

περιβαλλοντική νομοθεσία και επιπλέον επιβραβεύεται με εθελοντικού χαρακτήρα βραβεία, όπως το Ευρωπαϊκό Οικολογικό Σήμα (EcoLabel) για τις τουριστικές υπηρεσίες και τα καταλύματα, το οποίο έχει αρχίσει να εφαρμόζεται και στη χώρα μας.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειωθεί ότι ήδη σημαντικό μέρος του τουριστικού τομέα καταβάλλει προσπάθειες για την προστασία του περιβάλλοντος μέσα από την υιοθέτηση μεθόδων και τεχνικών για την επεξεργασία των αποβλήτων, τη χρήση ήπιων μορφών ενέργειας και την περιβαλλοντική διαχείριση της λειτουργίας των μονάδων. Θα πρέπει ωστόσο να τονισθεί πως αυτή η προσπάθεια αρκετές φορές προσκρούει στην ανυπαρξία των αναγκαίων υποδομών για την ολοκλήρωσή της π.χ. οργανωμένες εγκαταστάσεις επεξεργασίας και διάθεσης των απορριμμάτων (ΟΕΔΑ), έλλειψη υποδομών ανακύκλωσης, κ.ά. και ακυρώνεται στην πράξη. Η μη διευθέτηση αυτών των ζητημάτων από την πολιτεία (ΧΑΔΑ) προσβάλλει το χώρο, το τοπίο και δυσφημεί τον τουρισμό.

7. Αξιολόγηση των μέχρι σήμερα πολιτικών που επηρεάζουν την τουριστική ανάπτυξη

7.1 Η τουριστική διάσταση της περιβαλλοντικής πολιτικής

Η ακριβής εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων της τουριστικής ανάπτυξης αποτελεί σύνθετο πρόβλημα, γεγονός που καθιστά αναγκαίο το σχεδιασμό μίας ολοκληρωμένης τουριστικής-περιβαλλοντικής πολιτικής.

Το περιβάλλον αποτελεί ένα σημαντικό στοιχείο ενεργητικού για τον τουρισμό και κάθε τουριστική επιχείρηση. Στο πλαίσιο αυτό, η σημασία της πρόληψης και επίλυσης των προβλημάτων που σχετίζονται με την τουριστική ανάπτυξη και το περιβάλλον είναι πρωτεύουσας σημασίας.

Στην προαναφερόμενη οπτική οι τοπικές, περιφερειακές και εθνικές πολιτικές πρέπει να αναγνωρίσουν την αλληλεξάρτηση τουρισμού και περιβάλλοντος και να ενσωματώνουν τις επί μέρους επιδιώξεις σε ένα ενιαίο πρόγραμμα με βάση τις αρχές της ολοκληρωμένης προσέγγισης και της στρατηγικής της βιώσιμης ανάπτυξης.

Η σχέση πολιτικής περιβάλλοντος και τουρισμού έχει απασχολήσει ιδιαίτερα την Ευρωπαϊκή Ένωση⁸. Στις εθνικές αναπτυξιακές πολιτικές η έννοια της "αειφορίας" αρχίζει να εισάγεται από τη Διάσκεψη Κορυφής του 1992 και οι βιώσιμες πρακτικές ενσωματώνονται σε τομείς, όπως η ενέργεια, οι μεταφορές και ο τουρισμός.

Η Agenda 21, όπως εξειδικεύθηκε για τον τομέα του τουρισμού από το WTTC και τον ΠΟΤ, συμβουλεύει την εστίαση και τη μελέτη των οικονομικών, κοινωνικών, πολιτιστικών και περιβαλλοντικών κριτηρίων σαν ένα αναπόσπαστο στοιχείο κάθε διαχειριστικής απόφασης.

Επίσης, η περιβαλλοντική πολιτική μέσω της θέσπισης και του ελέγχου εφαρμογής εργαλείων, όπως οι Μελέτες Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (Μ.Π.Ε.), οι περιβαλλοντικοί όροι, οι οικοδομικοί κανονισμοί και η υιοθέτηση των αρχών και κανόνων της βιοκλιματικής αρχιτεκτονικής αποτελεί σημαντικό παράγοντα καθορισμού του προτύπου τουριστικής ανάπτυξης.

7.2 Η χωροταξική πολιτική και η σχέση της με το δίπολο τουρισμός περιβάλλον

Τα χαρακτηριστικά του ελληνικού τουρισμού από την οπτική γωνία της χωροταξίας οφείλονται σε σημαντικό βαθμό στην ελλιπή αντιμετώπιση των τουριστικών θεμάτων από τη χωροταξική πολιτική, τα βασικά χαρακτηριστικά της οποίας από αυτή την άποψη ήταν, κατά τη μεταπολεμική περίοδο, τα εξής:

⁸ Το 5^ο Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τίτλο "Προς την Αειφορία", αναγνωρίζει τον τουρισμό ως έναν από τους βασικούς τομείς προτεραιότητας με τρεις βασικές κατευθύνσεις: διαφοροποίηση των τουριστικών δραστηριοτήτων, βελτίωση της ποιότητας των τουριστικών υπηρεσιών και αλλαγή της τουριστικής συμπεριφοράς". Ανάλογη αναφορά γίνεται και στο 6ο Πρόγραμμα Δράσης.

- Η έλλειψη στρατηγικού χωροταξικού σχεδιασμού, γενικότερο πρόβλημα που δεν αφορά μόνο τον τουρισμό, είχε ιδιαίτερα αρνητικές συνέπειες για τη χωρική οργάνωση του τελευταίου, ακριβώς επειδή το μοντέλο ανάπτυξης του βασίστηκε σε μεγάλο βαθμό στην άναρχη "κατανάλωση" χωρικών πόρων. Η έλλειψη αυτή-έλλειψη ρυθμιστικής παρέμβασης του κράτους και όχι πολιτικής, αφού η απουσία ρύθμισης συνιστά και αυτή πολιτική επιλογή με συγκεκριμένες επιπτώσεις-ήταν απόλυτη μέχρι τις αρχές της τρέχουσας δεκαετίας.

- Η έγκριση των Περιφερειακών Πλαισίων Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης κατά το 2003 θεωρητικά κάλυψε το κενό αυτό (πλην της Αττικής, όπου δεν έχει εγκριθεί τέτοιο πλαίσιο), αλλά στην πράξη αυτό αληθεύει μόνο σε πολύ περιορισμένο βαθμό, επειδή σχεδόν όλα τα Περιφερειακά Πλαίσια δεν ρυθμίζουν επαρκώς τον τουρισμό ούτε όσον αφορά τις δημόσιες υποστηρικτικές υποδομές και δράσεις ούτε όσον αφορά στη χωροθέτηση των ιδιωτικών επενδύσεων.

- Ως γνωστόν, το Ειδικό Πλαίσιο για τον Τουρισμό έχει δημοσιοποιηθεί και τεθεί σε διαβούλευση πριν από περίπου ένα χρόνο, χωρίς βέβαια να έχει προηγηθεί ένας στοιχειώδης διάλογος με τους τουριστικούς φορείς, όταν μάλιστα το εν λόγω δεν περιορίζεται μόνο σε χωροταξικά θέματα, αλλά υπεισέρχεται στην οργάνωση της λειτουργίας του τουριστικού τομέα.

Η μεγάλη καθυστέρηση στη διαδικασία έγκρισης του Ειδικού Χωροταξικού Πλαισίου για τον τουρισμό (χαρακτηριστική είναι η σημαντική αργοπορία της εισαγωγής του για γνωμοδότηση στο Εθνικό Συμβούλιο) ενέχει πιθανότητες περαιτέρω καθυστέρησης στην ύπαρξη χωροταξικών κατευθύνσεων για τον τουρισμό. Η έλλειψη τέτοιων κατευθύνσεων, όπως αναφέρεται και πιο πάνω, έχει αρνητικές συνέπειες στη χωρική οργάνωση και το περιβάλλον, αλλά επίσης, αποτελεί όλο και περισσότερο παράγοντα κινδύνου για τις

επενδύσεις, λαμβανομένης υπόψη και της πρόσφατης νομολογίας του Συμβουλίου της Επικρατείας.

Όσον αφορά στο περιεχόμενό του, το Ειδικό Πλαίσιο για τον Τουρισμό, στην εκδοχή που έχει τεθεί σε διαβούλευση, έχει υποστεί έντονη και σχεδόν γενικευμένη κριτική. Από πολλές πλευρές θεωρείται ότι δίνει μεγάλη έμφαση προς μια μορφή χωρικής ανάπτυξης του τομέα που δεν διαφοροποιείται επαρκώς από το μέχρι σήμερα κυρίαρχο μοντέλο που δεν ρυθμίζει. Στις αδυναμίες αυτού του τύπου συμπεριλαμβάνονται η πολύ περιορισμένη προσπάθεια για την αναβάθμιση των υφιστάμενων τουριστικών ζωνών και μονάδων, ο ανεπαρκής περιορισμός της εκτός σχεδίου δόμησης, η απουσία ενδιαφέροντος για τη βελτίωση των χαρακτηριστικών και της "εφαρμοσιμότητας" των μηχανισμών οργανωμένης χωροθέτησης των τουριστικών δραστηριοτήτων και η έλλειψη ενός συστήματος ζωνών προτεραιότητας, χωρητικότητας ανά ζώνη και επιχειρησιακών κριτηρίων για τη χωροθέτηση στο εσωτερικό κάθε ζώνης, των διαφόρων μορφών τουρισμού (και ιδίως των οργανωμένων και των ειδικών μορφών). Η πρόσφατη αμφισβήτηση των κριτηρίων χωροθέτησης των ΠΟΤΑ (που έχουν προσδιοριστεί από το ΥΠΑΝ) αυξάνει τη σημασία αυτών των ελλείψεων, αλλά και τους κινδύνους που ενέχει η έγκριση του Πλαισίου υπό τη σημερινή του μορφή για τις μεγαλύτερες επενδύσεις.

Το ζήτημα αυτό συνδέεται με μια άλλη αδυναμία του Πλαισίου που αφορά το ότι δεν υποστηρίζει επαρκώς τη στροφή του ελληνικού τουρισμού προς πιο σύγχρονες και μακροχρόνια ανταγωνιστικές μορφές. Σε σχέση με αυτό το σημείο πάντως, είναι γεγονός ότι περιλαμβάνει διατάξεις που επιδιώκουν τη στήριξη των ειδικών μορφών τουρισμού και των μεγαλύτερων επενδύσεων, αλλά αυτό δεν γίνεται με συστηματικό τρόπο και ενδεχομένως ούτε εξασφαλίζει ασφάλεια δικαίου για τις επενδύσεις. Επιπρόσθετα,

σημειώνεται ότι ο χειρισμός ενός πολύ σημαντικού ζητήματος, αυτού της "τουριστικής κατοικίας", είναι προβληματικός. Ενώ πρόκειται για έναν τομέα που μπορεί να δώσει επενδυτικές διεξόδους (προσελκύοντας ακόμα και ξένα κεφάλαια, δυνατότητας με ιδιαίτερη σημασία λαμβανομένου υπόψη του πολύ χαμηλού δείκτη των ξένων άμεσων επενδύσεων στην Ελλάδα) και επίσης να αναδιατάξει γεωγραφικά τον τουριστικό χάρτη της χώρας, το Ειδικό Πλαίσιο δεν παρέχει επαρκείς εγγυήσεις ότι δε θα υπάρξουν παρενέργειες από την ανάπτυξη της τουριστικής κατοικίας. Αυτό οφείλεται στο ότι δεν περιλαμβάνει ένα ικανοποιητικό και πειστικό ρυθμιστικό πλαίσιο κανόνων για τη χωροθέτησή της, καθώς και για τη σχέση της με τον "ξενοδοχειακό" τουρισμό. Οι αδυναμίες αυτές δημιουργούν τάσεις αρνητικής αντιμετώπισης της τουριστικής κατοικίας.

Υπάρχουν επίσης αδυναμίες των θεσμικών πλαισίων που διέπουν τις οργανωμένες μορφές τουριστικής δραστηριότητας: ΠΟΤΑ, ΠΟΑΠΔ, ΠΕΡΠΟ. Έτσι για παράδειγμα, η πολυπλοκότητα των θεσμικών πλαισίων δημιουργεί σύγχυση σε επενδυτές, επίσης σε αρκετές περιπτώσεις δεν υπάρχει πρόβλεψη σε επίπεδο υπερκείμενου σχεδιασμού, όπως στις περιπτώσεις ΠΟΑΠΔ ή τουριστικών ΠΕΡΠΟ. Δεν είναι τυχαίο ότι παρατηρείται αδυναμία προώθησης ή δικαστική εμπλοκή επενδύσεων, ενώ παράλληλα, συνταγματικά προβλήματα του θεσμικού πλαισίου οδηγούν σε δικαστική ακύρωση τους.

Τέλος, θετική κρίνεται η ενσωμάτωση στο ΕΧΠΤ της αναγκαιότητας προσαρμογής των προγραμμάτων δημοσίων επενδύσεων και δημοσίων υποδομών, διότι με τον τρόπο αυτό θα ιεραρχηθούν και θα προγραμματισθούν οι υποχρεώσεις της Πολιτείας στο πλαίσιο ενός συνολικού αναπτυξιακού σχεδιασμού. Απαιτείται ωστόσο να υπάρξει σαφής νομοθετική δέσμευση και συγκεκριμενοποίηση της όλης διαδικασίας.

7.3 Η οικιστική-πολεοδομική πολιτική και η σχέση της με το δίπολο τουρισμός-περιβάλλον

Όπως και στην περίπτωση της χωροταξίας, τα πολεοδομικά και οικιστικά χαρακτηριστικά του ελληνικού τουρισμού οφείλονται, όχι πλήρως, αλλά σε σημαντικό βαθμό στον τρόπο αντιμετώπισης των τουριστικών θεμάτων από την πολεοδομική πολιτική. Βασικά χαρακτηριστικά της πολεοδομικής πολιτικής, από αυτή την άποψη ήταν, κατά τη μεταπολεμική περίοδο και ιδίως από τα τέλη της δεκαετίας του '60, τα εξής:

- Η νομοθεσία περί της εκτός σχεδίου δόμησης για τα τουριστικά καταλύματα, με την παροχή πολύ ισχυρών δυνατοτήτων δόμησης (υψηλός ΣΔ, χαμηλές αρτιότητες) χωρίς σχεδιασμό χρήσεων γης στο τμήμα του εξωαστικού χώρου που δεν υπόκειται σε ειδικά καθεστώτα χρήσεων (τέτοια καθεστώτα είναι κατά βάση, το δασικό και το αρχαιολογικό), λειτούργησε και λειτουργεί ανταγωνιστικά σε σχέση με τον οργανωμένο ή εντός σχεδίου τουρισμό, υποβαθμίζοντας παράλληλα τους αντίστοιχους τουριστικούς πόρους.

- Η γενικότερη νομοθεσία περί εκτός σχεδίου δόμησης, ευνοώντας την άναρχη οικοδόμηση και τις συγκρούσεις χρήσεων γης στην ύπαιθρο, είχε αρνητικές επιπτώσεις στην τουριστική δραστηριότητα (μακρο- και ενίοτε και βραχυ-πρόθεσμα), συντελώντας στην υποβάθμιση της υπαίθρου και του τοπίου ως τουριστικών πόρων. Ο προβληματικός χαρακτήρας σημαντικού ποσοστού των ελάχιστων θεσμοθετημένων σχεδίων χρήσεων γης στον εξωαστικό χώρο (πχ. ανάμειξη ασύμβατων χρήσεων, ανεπαρκής οριοθέτηση της χωροθέτησης του τουρισμού), είχε ως συνέπεια την αναίρεση στην πράξη της θεωρητικής δυνατότητας του σχεδιασμού χρήσεων γης να λειτουργήσει ως εναλλακτική λύση στην άναρχη εκτός σχεδίου δόμηση.

- Η έλλειψη σχεδιασμού (σχεδίων) των χρήσεων γης στη μεγάλη πλειονότητα του οικιστικού χώρου συνέβαλε στην υποβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος, λόγω της αρ-

ρύθμισης χωροθέτησης όχι τόσο της ίδιας της στενά τουριστικής (ξενοδοχειακής) δραστηριότητας όλων των συμπληρωματικών προς τον τουρισμό χρήσεων (αναψυχή κλπ.). Η κατάσταση αυτή είναι συχνά αρνητική και για τον ίδιο τον τουρισμό, ιδίως αυτόν που επιδιώκει προδιαγραφές ποιότητας, μέσω πχ. της ηχορύπανσης ή των επιπτώσεων στην κυκλοφορία και στάθμευση.

- Συνήθως, η έλλειψη πρόβλεψης στην πλειονότητα των θεσμοθετούμενων χρήσεων γης στον οικιστικό χώρο για τουριστική χρήση, συνεπάγεται δυσκολίες στις επενδύσεις και καθιστά αναπόφευκτη τη διάχυση τους στο σύνολο του αστικού ιστού

- Η ασαφής ρύθμιση των σχέσεων τουρισμού / παραθεριστικής κατοικίας, υπαρκτή διαχρονικά, αποκτά σήμερα μεγαλύτερη σημασία λόγω της ανάπτυξης της ζήτησης για την τουριστική κατοικία.

- Η αναποτελεσματικότητα των ελεγκτικών και κατασταλτικών μηχανισμών, ιδίως στην περίπτωση της αυθαίρετης δόμησης, έχει ευνοήσει τη δημιουργία ενός σημαντικού ποσοστού τουριστικών μονάδων που δεν πληρούν τις πολεοδομικές προϋποθέσεις. Η κατάσταση αυτή αφενός υποβαθμίζει τους ίδιους τους τουριστικούς πόρους, αφετέρου νοθεύει τον ανταγωνισμό σε βάρος των υπολοίπων μονάδων και επιχειρήσεων.

8. Προτάσεις

Από τις προηγούμενες διαπιστώσεις καθίσταται σαφές ότι απαιτείται ο εκσυγχρονισμός του μοντέλου τουριστικής ανάπτυξης στη λογική της αειφορίας. Είναι ωστόσο σημαντικό η μετάβαση αυτή να μην ανακόψει την δυναμική του ελληνικού τουρισμού η οποία συνετέλεσε σε μεγάλο βαθμό στην μείωση των περιφερειακών ανισοτήτων και στην μη μετακίνηση των τοπικών πληθυσμών. Απαιτείται επομένως μία στρατηγική τουριστικής ανάπτυξης με σταθερό προσανατολισμό και συγκεκριμένους στόχους. Ειδικότερα:

8.1. Τουριστική Αναπτυξιακή πολιτική Σύμφωνα με την ΟΚΕ:

- Κρίνεται αναγκαία η διαφοροποίηση των επενδυτικών κινήτρων μεταξύ αναπτυγμένων και μη αναπτυγμένων τουριστικά περιοχών. Στις αναπτυγμένες περιοχές θα πρέπει να συνεχιστούν τα εκτός επιδοτήσεων λοιπά κίνητρα, ενώ οι επιδοτήσεις θα πρέπει να κατευθυνθούν προς τις ανακαινίσεις ολοκληρωμένης μορφής, στις επενδύσεις ειδικού τουρισμού και γενικά στις επενδύσεις βελτίωσης των παρεχομένων υπηρεσιών, εξαιρουμένων των δωματίων.

Στις υπό ανάπτυξη περιοχές, όλων των κατηγοριών τα κίνητρα ως τα μοναδικά εργαλεία δημιουργίας οικονομικών δραστηριοτήτων θα πρέπει να επικεντρωθούν εκεί όπου απουσιάζει ή συρρικνώνεται η συμμετοχή των άλλων τομέων της οικονομίας.

Είναι γνωστό ότι έχουμε υπερσυγκέντρωση τουριστικών καταλυμάτων σε συγκεκριμένες περιοχές που είναι ήδη υπερανπτυγμένες, σε βαθμό που η υπερπροσφορά να λειτουργεί σε βάρος του αποτελέσματος τόσο από μικροοικονομική όσο και από μακροοικονομική πλευρά. Είναι επίσης γνωστό ότι υπάρχουν εξαιρετικά προικισμένες περιοχές της χώρας που μπορούν και πρέπει να αναπτυχθούν τόσο για τη διασπορά του τουριστικού προϊόντος όσο και για την διαφύλαξη σημαντικών φυσικών περιοχών, τη διατήρηση αρχαιολογικών και ιστορικών χώρων, την οικονομική ανάπτυξη και τη βελτίωση της απασχόλησης.

- Κρίνεται αναγκαία η λήψη μέτρων για την απόσυρση των απαξιωμένων καταλυμάτων, ανεξάρτητα από το μέγεθος τους. Η λειτουργία αυτών των καταλυμάτων υποβαθμίζει το φυσικό και αστικό περιβάλλον, αλλά και για το σύνολο του τουριστικού προϊόντος, σύροντας τις τιμές προς τα κάτω και ασκώντας αθέμιτο ανταγωνισμό στα νεώτερα βελτιωμένα και στα ανακαινισμένα προϊόντα.

- Κρίνεται ορθή, αλλά ανεπαρκής η έμφαση της πολιτείας στην ανάπτυξη υποδομών (αεροδρόμια, λιμάνια, οδικές αρτηρίες, νοσοκο-

μεία και κέντρα υγείας, αλλά και εγκαταστάσεις βιολογικού καθαρισμού, ΧΥΤΑ, αφαλάτωσεις και λιμνοδεξαμενές). Ένα σημαντικό μέρος των κεφαλαίων από το ΕΣΠΑ πρέπει να κατευθυνθεί σε επενδύσεις υποδομής ευθέως συνδεόμενες με τις αναπτυγμένες, αλλά και τις αναπτυσσόμενες τουριστικές περιοχές, για να σταματήσει επιτέλους το παράδοξο της χώρας μας να προχωράνε ανεξέλεγκτα οι ανωδομές και να τρέχουν οι υποδομές, με μικρή ή μεγάλη καθυστέρηση να καλύψουν τα τεράστια κενά που υπάρχουν για να λειτουργήσουν οι επενδύσεις του ιδιωτικού τομέα, αποδοτικά τόσο για αυτές όσο και για την ευρύτερη κοινωνία.

- Απαιτείται βελτίωση του ρυθμιστικού και νομοθετικού πλαισίου, ώστε να είναι ευχερέστερη η δραστηριοποίηση των ιδιωτών σε εναλλακτικές τουριστικές επενδύσεις που μπορούν να αμβλύνουν την εποχικότητα του τουρισμού. Τέτοιες δραστηριότητες είναι η τουριστική κατοικία, ο τουρισμός ευεξίας, το γκολφ, ο αγροτουρισμός, οι καταδύσεις, καθώς και ο τουρισμός φυσιολατρίας και υπαίθριων δραστηριοτήτων.

- Πέρα από την αναγκαία ανάπτυξη νέων μορφών τουρισμού, ο εμπλουτισμός του τουριστικού προϊόντος μπορεί να γίνει και με την προώθηση της μεσογειακής διατροφής, που αποτελεί χαρακτηριστικό προϊόν τουριστικής προβολής.

8.2. Χωροταξική και Πολεοδομική Πολιτική

Σύμφωνα με την ΟΚΕ, το Ειδικό Πλαίσιο για τον τουρισμό απαιτεί σοβαρή αναμόρφωση για να μπορέσει να παίξει τον αναγκαίο ρόλο του στην προώθηση ενός βελτιωμένου χωρικού μοντέλου ανάπτυξης του τουρισμού.

Οι ειδικότερες παρατηρήσεις επί του ΕΧΣΤ αφορούν τα ακόλουθα:

- Θα πρέπει να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα (υπερβάσεις που σχετίζονται με τον ΓΟΚ) μέσω μιας ισορροπημένης προσέγγισης που θα λάβει υπόψη τις διαμορφωμένες συνθήκες, αλλά και την ανάγκη αντιμε-

τώπισης των ακραίων περιπτώσεων (με κατάληξη τις περισσότερες φορές στην απόδοση ειδικού σήματος λειτουργίας).

- Δεν θα πρέπει να περιλαμβάνονται στο ΕΧΣΤ περιορισμοί αναφορικά με τη μέγιστη πυκνότητα κλινών και τις αποστάσεις των κτισμάτων από την γραμμή του αιγιαλού. Συγκεκριμένα, οι προτάσεις που περιλαμβάνονται στο ΕΧΣΤ περιλαμβάνουν ανατιολόγητα εξειδικευμένους περιορισμούς σχετικά με τη μέγιστη πυκνότητα κλινών ανά στρέμμα και την αύξηση των αποστάσεων των κτισμάτων από τη γραμμή του αιγιαλού, με τρόπο που θα οδηγήσει άμεσα στην μείωση της ανταγωνιστικότητας του ελληνικού τουριστικού προϊόντος, χωρίς να προσφέρει ουσιαστικά στην προστασία του περιβάλλοντος.

Η υφιστάμενη νομοθεσία και στα δύο αυτά θέματα, κρίνεται ικανοποιητική (στο βαθμό που εφαρμόζεται και ελέγχεται στην πράξη), διότι αφ' ενός μεν διασφαλίζει στην σωστή αξιοποίηση των ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων της χώρας μας, ενώ ταυτόχρονα κατοχυρώνεται η διαφύλαξη των φυσικών πόρων, στα πλαίσια της αειφόρου ανάπτυξης.

Η επέμβαση στο περιβάλλον καθορίζεται από τους όρους δόμησης που ισχύουν σε κάθε περιοχή. Σημασία έχει τι είδους επέμβαση γίνεται στον χώρο από άποψη όγκου και επιφάνειας κτισμάτων. Εφόσον ο Συντελεστής Δόμησης παραμένει στο ποσοστό του 0,20, τότε το θέμα των κλινών ανά στρέμμα είναι θέμα λειτουργικό και επιχειρηματικό που καθορίζεται από τις προδιαγραφές του ΕΟΤ και την επιλογή των επενδυτών και όχι θέμα περιβαλλοντικό και επομένως πρέπει να μην συμπεριλαμβάνεται στις διατάξεις του Ε.Χ.Π.Τ.

- Σχετικά με τις αποστάσεις των κτισμάτων από τον αιγιαλό, κρίνεται σκόπιμο να παραμείνουν ως έχουν σήμερα με δυνατότητα καθορισμού νέων αποστάσεων (είτε μικρότερων, είτε μεγαλύτερων) μόνο από τις επιμέρους Ειδικές Χωροταξικές Μελέτες που θα ακολουθήσουν αναγκαία σε επίπεδο Περιφέ-

ρειας, Νομού και Δήμου. Για παράδειγμα, σε μια βραχώδη, απομακρυσμένη και απρόσιτη ακτή, η οποία δεν έχει καμιά κοινόχρηστη προοπτική εξυπηρέτησης λουομένων, είναι δυνατόν να προβλέπονται μικρότερες από τις ισχύουσες αποστάσεις, ενώ αντίθετα σε περιοχές πλησίον αστικών χώρων, όπου οι απαιτήσεις κάλυψης κοινοχρήστων αναγκών των λουομένων είναι μεγάλες ή σε περιοχές με ιδιαίτερα φυσικά είτε οικολογικά χαρακτηριστικά, οι αποστάσεις των κτισμάτων να καθορισθούν από τις Ε.Χ.Μ των περιοχών, μεγαλύτερες από τον προτεινόμενο μαθηματικό τύπο. Σημειώνουμε επιπρόσθετα ότι στο νησιωτικό χώρο του Αιγαίου, εάν εφαρμοσθούν οι προτεινόμενες αποστάσεις, τότε τα κτίσματα θα πρέπει να ανεγείρονται όχι στα παραλιακά ακίνητα αλλά στα ανάντη των περιμετρικών επαρχιακών οδών! (Αν θεωρήσουμε μία μέση ζώνη παραλίας 60μ. και προσθέσουμε κατά μέσο όρο 90μ. -για ύψος από το έδαφος 2μ.- δημιουργείται απόσταση από την θάλασσα 150μ. για τα πλησιέστερα κτίσματα (!), ενώ τα υπόλοιπα θα τοποθετούνται συνωστισμένα σε αποστάσεις 300-500μ.). Αυτή η εξέλιξη απαξιώνει τον παραθαλάσσιο χαρακτήρα των μονάδων και δυσχεραίνει τη χρήση των παραλιών από τους τουρίστες, ειδικά από τους υψηλής οικονομικής στάθμης, που συνήθως είναι μέσης και ανώτερης ηλικίας.

- Καθοριστικής σημασίας είναι και η θέσπιση των "ζωνών ανταγωνιστικότητας", οι οποίες δημιουργούνται στις τουριστικές περιοχές για την αποφυγή των μη συμβατών με τον τουρισμό χρήσεων. Θεωρούμε όμως ότι η προτεινόμενη ζώνη των 300μ. είναι μη ικανοποιητική και προτείνεται να επεκταθεί στα 400μ. από τις ακτές. Ταυτόχρονα πρέπει να τίθεται ένα χρονοδιάγραμμα για την απομάκρυνση των οχλουσών εγκαταστάσεων. Αντίστοιχη πρόβλεψη "ζωνών ανταγωνιστικότητας" πρέπει να προβλέπεται και αμφίπλευρα των οδικών αξόνων, οι οποίοι έχουν άμεση σχέση με τουριστικούς τόπους, αρχαιολογικούς χώρους και περιοχές ιδιαίτερου φυσι-

κού κάλλους. Υπάρχουν τεράστιες ελεύθερες χερσαίες εκτάσεις ικανές να υποδεχθούν τις χρήσεις της βιομηχανίας, της βιοτεχνίας και του χονδρεμπορίου. Οι παραλιακές ζώνες αποτελούν το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα της χώρας μας και χρειάζονται ειδική διαχείριση.

- Σχετικά με τις τουριστικές κατοικίες, κρίνεται ότι η θεσπιζόμενη νέα δυνατότητα των τουριστικών κατοικιών πρέπει να εφαρμοσθεί πολύ προσεκτικά, ώστε να μην επανληφθούν τα λάθη άλλων χωρών που εφαρμόσαν το σύστημα. Το ζητούμενο για την πολιτεία θα πρέπει να είναι η τουριστική κατοικία υψηλών προδιαγραφών ως τμήμα αντίστοιχης ανάπτυξης ξενοδοχείων πολυτελείας και σε ποσοστό όχι μεγαλύτερο του 30% της συνολικής δόμησης. Τα μεγέθη και οι προδιαγραφές της τουριστικής κατοικίας θα πρέπει να διασφαλίζουν ποιότητα αντίστοιχη με αυτή ενός ξενοδοχείου 5 αστέρων.

Στην αντίθετη περίπτωση, ένα καθαρά τουριστικό προϊόν θα μετατραπεί σε προϊόν του real estate με άμεσες αρνητικές επιπτώσεις στο περιβάλλον, στις υποδομές, στην ανάλωση των φυσικών πόρων, χωρίς προστιθέμενη αξία και με πιθανές επιπτώσεις στην βιωσιμότητα των χιλιάδων ενοικιαζόμενων διαμερισμάτων, αλλά ακόμη και των ξενοδοχείων της χώρας. Είναι προφανές ότι το τμήμα της συνολικής επένδυσης που αφορά στις τουριστικές κατοικίες δεν μπορεί να επιδοτείται.

Είναι σκόπιμο να αποκλειστεί απόλυτα η δυνατότητα πώλησης "διαμερισμάτων" σε "πολυκατοικίες" εντός των τουριστικών συγκροτημάτων, διότι θα οδηγηθούμε σε πλήρη υποβάθμιση του προσφερόμενου τουριστικού προϊόντος, της τουριστικής ταυτότητας της χώρας μας, αλλά και του περιβάλλοντος.

Όσον αφορά στο μέρος του συντελεστή που θα μπορεί να διατίθεται με την μορφή του condominium, αφού προσδιορισθεί ακριβώς το ποσοστό αυτών των καταλυμάτων στο σύνολο της τουριστικής επένδυσης, θα

πρέπει να προσδιοριστεί νομοθετικά ότι και σε αυτήν την περίπτωση θα πρόκειται για καταλύματα που δεν θα υπερβαίνουν τους δύο ορόφους, θα είναι κατ' ελάχιστον 80-100 m² το καθένα (όχι απλά δωμάτια) και θα διαχειρίζονται σε ετήσια βάση από την ξενοδοχειακή επιχείρηση, της οποίας απαραίτητα οι κοινόχρηστοι χώροι θα είναι εμβαδού ανάλογου με το σύνολο των κλινών πάσης κατηγορίας (ξενοδοχειακών, διαμερισμάτων προς πώληση και διαμερισμάτων condominium).

Σε όλες τις μορφές και σε όλες τις συνθέσεις που θα προκύψουν θα πρέπει να συνυπάρχει μια ειδική μορφή τουρισμού, όπως αυτές περιγράφονται στην κείμενη νομοθεσία, αλλά το μέγεθος των οποίων θα είναι ευθέως ανάλογο με τον αριθμό των κλινών πάσης κατηγορίας. Τέλος, ο συντελεστής για κάθε είδος τέτοιων τουριστικών επενδύσεων δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να είναι υψηλότερος του 0,2.

- Αναφερόμενοι στην περιγραφή των ορεινών περιοχών της Ελλάδας, στις οποίες το Σχέδιο προσανατολίζει τους υποψήφιους επενδυτές, θα πρέπει να τονίσουμε ότι είναι επιθυμητό αυτό να εφαρμοστεί σε όλες τις ορεινές περιοχές της χώρας, όπου, εφόσον υπάρχει εκδήλωση επενδυτικού ενδιαφέροντος, να επιτρέπεται η δημιουργία ξενοδοχειακών καταλυμάτων με αυξημένη πυκνότητα, αφού η κοινωνική διάσταση ενός τέτοιου εγχειρήματος έχει πολλαπλασιαστικά οφέλη για τους ορεινούς οικισμούς και τις κοινωνίες που κατοικούν εκεί.

- Οι περιοχές που αναφέρονται για τον καταδυτικό τουρισμό δεν μπορεί να έχουν παρά ενδεικτικό χαρακτήρα, αφού η Ελλάδα με τα πάρα πολλά χιλιόμετρα ακτών παρουσιάζει ένα πλήθος εναλλακτικών προτάσεων για την άσκηση αυτού του είδους τουρισμού.

- Ο σημερινός χαρακτηρισμός ενός πλήθους περιοχών της χώρας ως "αγροτικών υψηλής παραγωγικότητας" πρέπει να επανεξεταστεί και να αναθεωρηθεί εκ βάθρων στη βάση των σημερινών όρων χρήσης και εκμε-

τάλλευσης, αλλά και στη βάση των μελλοντικών προοπτικών.

8.3 Περιβαλλοντική πολιτική

Με την πάροδο του χρόνου, γίνεται ολοένα και περισσότερο κοινή συνείδηση σε όσους δραστηριοποιούνται και απασχολούνται στον τομέα του τουρισμού ότι η επένδυση στην προστασία του περιβάλλοντος αποτελεί επένδυση στο μέλλον του τουρισμού και κατ' επέκταση στην οικονομική ευημερία. Το περιβάλλον αποτελεί τουριστικό πόρο, ο οποίος αν δεν είναι σε καλή κατάσταση, έχει άμεσες επιπτώσεις και στην τουριστική δραστηριότητα. Ο τουρισμός από την πλευρά του έχει τη δυνατότητα να συμβάλλει στην περιβαλλοντική προστασία και διατήρηση της ποιότητας του περιβάλλοντος, όταν όμως αναπτύσσεται με τον σωστό τρόπο, δηλαδή με την ανάπτυξη τουριστικών εγκαταστάσεων που προσαρμοσμένες στην τοπική αρχιτεκτονική, δίνουν το παράδειγμα του πώς πρέπει να είναι οι νέες κατασκευές σε μια περιοχή.

Καθίσταται πλέον απαραίτητο ο τουρισμός να ακολουθήσει τις αρχές της αειφορίας, όχι μόνον εξαιτίας των νέων απαιτήσεων για την προστασία του περιβάλλοντος, αλλά και εξαιτίας της ζήτησης για καλύτερο περιβάλλον από την πλευρά των (ευαισθητοποιημένων) τουριστών. Επιπλέον, η τουριστική βιομηχανία, τουλάχιστον η οργανωμένη, έχει πόρους τους οποίους θα μπορούσε να διαθέσει για το περιβάλλον, στο πλαίσιο της Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης της, με παράλληλο στόχο και την δική της μακροπρόθεσμα επιβίωση.

Ειδικότερα για ένα βιώσιμο τουρισμό η ΟΚΕ θεωρεί:

- Ιδιαίτερο ρόλο σε όλα τα στάδια του σχεδιασμού και της πολιτικής έχει η αξιολόγηση των επιπτώσεων με τις διαδικασίες των μελετών περιβαλλοντικών επιπτώσεων και της στρατηγικής περιβαλλοντικής εκτίμησης. Η αξιολόγηση της υφιστάμενης κατάστασης και των αναπτυξιακών δυνατοτήτων, των

εναλλακτικών πολιτικών και σχεδίων (πάντα βάσει μεθόδων ανάλυσης επιπτώσεων), συμπληρώνει το κενό της πληροφόρησης, υποβοηθά το δύσκολο έργο της λήψης αποφάσεων και κρίνει την πορεία της αναπτυξιακής διαδικασίας.

Σε μακροπρόθεσμη βάση προτείνεται η αξιολόγηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων του τουρισμού να γίνει με ένα μοντέλο εισροών-εκροών, ανάλογο με αυτά που χρησιμοποιούνται για την εκτίμηση των οικονομικών επιπτώσεων, το οποίο θα μπορούσε να δείξει σχέσεις μεταξύ τουριστικής ζήτησης και περιβαλλοντικής επιβάρυνσης. Βέβαια, με δεδομένες τις μεγάλες δυσκολίες δημιουργίας περιβαλλοντικών δεικτών για καθένα τομέα της οικονομίας, το χτίσιμο ενός μοντέλου περιβαλλοντικής αλληλεπίδρασης για όλη την οικονομία γενικά και τον τουρισμό ειδικά, είναι κάτι που θα προβληματίσει σίγουρα τους ερευνητές, αλλά είναι και ένα απαραίτητο βήμα για ορθολογική τουριστική ανάπτυξη.

- Οι περιβαλλοντικές μελέτες είναι αναγκαίο να μην είναι ανεξάρτητες για κάθε τουριστική επιχείρηση, αλλά να αναφέρονται σε μια ευρύτερη περιοχή που θα περιλαμβάνει περισσότερες της μιας επιχειρήσεις. Στην περιοχή αυτή θα πρέπει να εξετάζεται η αλληλεπίδραση των διαφόρων δραστηριοτήτων, τουριστικών και μη. Ειδικότερα κρίνεται σκόπιμο για κάθε τουριστική περιοχή να συντάσσεται ενιαία περιβαλλοντική μελέτη που θα αποτελεί σημείο αναφοράς και θα διευρύνεται ή αναπροσαρμόζεται ανάλογα με τις τροποποιήσεις ή την ανάπτυξη νέων επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, θα πρέπει δηλαδή να δημιουργηθεί ένας "περιβαλλοντικός φάκελος". Παράλληλα θα πρέπει να αναπτυχθεί ένας μηχανισμός ελέγχου και σεβασμού των περιβαλλοντικών μελετών και προδιαγραφών και να επιβάλλεται υποχρεωτικά η συμμόρφωση προς ένα *minimum* περιβαλλοντικών προδιαγραφών από όλους όσοι έχουν δικαίωμα ανάπτυξης οχλούσης δραστηριότητας.

- Είναι αναγκαίο ο τουριστικός τομέας να

αντιμετωπίσει τις κλιματικές αλλαγές με δράσεις: μείωσης των εκπομπών αερίων θερμοκηπίου που προκύπτουν από υπηρεσίες μεταφοράς και διαμονής, προσαρμογής των τουριστικών επιχειρήσεων στις νέες κλιματικές συνθήκες και εφαρμογής της υπάρχουσας και νέας τεχνολογίας για αποτελεσματικότερη χρήση της ενέργειας. Σημαντική επίσης είναι η συμβολή των νέων "καθαρών" τεχνολογιών και των τεχνολογιών μείωσης των αποβλήτων.

- Απαιτείται η εξισορρόπηση της τουριστικής δραστηριότητας με μείωση των αιχμών στο χώρο. Κάποιες περιοχές θα πρέπει να θεωρηθούν κορεσμένες, ενώ σε άλλες να δοθούν οι δυνατότητες ν' αναπτυχθούν τουριστικά, χωρίς όμως αυτό να γίνεται σε βάρος του τοπίου και του περιβάλλοντος.

- Απαιτείται επίσης η εξισορρόπηση της τουριστικής κίνησης με μείωση των αιχμών στο χρόνο. Αυτό μεταφράζεται σε ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού (αρχαιολογικός, συνεδριακός, οικολογικός τουρισμός), ώστε να υπάρξουν δυνατότητες επέκτασης της τουριστικής περιόδου και εκτός της αιχμής Ιουλίου-Αυγούστου, αφού γι' αυτές τις μορφές τουρισμού ο καιρός δεν αποτελεί περιοριστικό παράγοντα.

- Ιδιαίτερο ρόλο στην προώθηση του αειφορικού τουρισμού μπορεί να παίξει η τουριστική βιομηχανία. Οι ξενοδοχειακές μονάδες ή τα οργανωμένα ξενοδοχειακά συγκροτήματα μπορούν να λειτουργήσουν ως κέντρα αειφορικής περιβαλλοντικής διαχείρισης. Έχουν αναπτυχθεί διάφορα πρότυπα για την πρακτική ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής διάστασης κατά τη λειτουργία των τουριστικών επιχειρήσεων, τα οποία διακρίνονται σε:
α) Εκείνα που επιδιώκουν συνεχή βελτίωση των περιβαλλοντικών επιδόσεων και συνδέονται κυρίως με τις διαδικασίες διοίκησης και τις οργανωτικές δομές μιας τουριστικής επιχείρησης (συστήματα περιβαλλοντικής διαχείρισης).

- β) Εκείνα που αποβλέπουν στην εφαρμογή βέλτιστων τεχνικών λύσεων και προσαρμο-

γών στους τομείς της πρόληψης και αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων (οικολογικά σήματα και σφραγίδες περιβαλλοντικής ποιότητας).

Επιπρόσθετα οι ειδικές δράσεις που οι τουριστικές μονάδες θα μπορούσαν ν' αναλάβουν αφορούν στις ακόλουθες δύο κατηγορίες προβλημάτων:

A. Εσωτερικό περιβάλλον των ίδιων των ξενοδοχειακών μονάδων (Ποιότητα και διαχείριση γλυκού νερού, ποιότητα εσωτερικού αέρα, φυσικός φωτισμός, θόρυβος και συγγενείς οχλήσεις, αέριες και υγρές εκπομπές, στερεά απόβλητα, ενεργειακά συστήματα, ποιότητα αναλώσιμων προϊόντων, ποιότητα υλικών διατροφής).

Στόχοι είναι η ελαχιστοποίηση των εκπομπών, η εξοικονόμηση πόρων και η χρησιμοποίηση μη τοξικών υλικών και προϊόντων.

B. Εξωτερικό περιβάλλον (ευαίσθητα οικοσυστήματα, οικονομικές δραστηριότητες που μπορούν να επηρεάσουν το παράκτιο περιβάλλον, ψυχαγωγικά ενδιαφέροντα των τοπικών κοινωνιών).

Στόχος είναι η μετατροπή σταδιακά των μονάδων από παράγοντες προβλήματος σε κέντρα διαχείρισης και προστασίας του ευρύτερου περιβάλλοντος των περιοχών. Ένα παράδειγμα είναι η σχέση με τη γεωργία. Η χημική γεωργία έχει επιπτώσεις στο περιβάλλον (μέσω των απορροών λιπασμάτων, φυτοφαρμάκων κτλ.) και αφήνει τοξικά υπολείμματα στις τροφές. Η αλλαγή των γεωργικών πρακτικών και η υιοθέτηση πρακτικών αειφορικής γεωργίας, θα μπορούσε να μειώσει τις χημικές απορροές και να τροφοδοτήσει τις μονάδες με προϊόντα περισσότερο υγιεινά. Αυτό είναι δυνατόν γιατί τα ξενοδοχεία συνιστούν μια σημαντική και σταθερή αγορά που μπορεί να εξασφαλίσει εισόδημα στην εναλλακτική γεωργία. Από την άλλη μεριά, αυτό βελτιώνει την ποιότητα διατροφής και απαντά στις απαιτήσεις μιας όλο και μεγαλύτερης κατηγορίας καταναλωτών. Έτσι, οι τουριστικές αυτές επιχειρήσεις θα είχαν κάθε λόγο να ενισχύσουν τις προσπάθειες

της μη χημικής γεωργίας.

- Απαιτείται η υιοθέτηση εργαλείων περιβαλλοντικής διαχείρισης για τις τουριστικές επιχειρήσεις (αποτίμηση του εσωτερικού και εξωτερικού περιβάλλοντος των μονάδων, υιοθέτηση κριτηρίων (δεικτών) για την αξιολόγηση των δράσεων).

Με τον τρόπο αυτό θα καταστεί δυνατόν να εισαχθούν συστήματα πιστοποίησης ελέγχου ποιότητας και πιστοποίησης των διαδικασιών (EMAS, ISO 14000, Eco-label κτλ.).

- Θα πρέπει άμεσα να αντιμετωπισθεί το σημαντικό έλλειμμα ενημέρωσης που υπάρχει σε θέματα περιβαλλοντικής νομοθεσίας και τεχνολογιών προστασίας του περιβάλλοντος. Η περιβαλλοντική ενημέρωση και η συνεπαγόμενη ευαισθητοποίηση των επιχειρηματιών του τουριστικού τομέα, του δίνει τη δυνατότητα διείσδυσης σε νέες και ιδιαίτερα δυναμικές αγορές ευαισθητοποιημένων επισκεπτών υψηλού επιπέδου και κατ'επέκταση υψηλών εισοδηματικών στρωμάτων.

- Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι μεμονωμένες πρωτοβουλίες και ενέργειες αρκετών ξενοδοχείων δεν μπορούν εύκολα να αποδώσουν, αν δεν υπάρχει συντονισμός σε ευρύτερο επίπεδο με συλλογικούς επιχειρηματικούς φορείς και συνεργασία με την τοπική αυτοδιοίκηση.

8.4 Ειδικότερα θέματα

α. Τοπίο

Το θέμα του τοπίου αφορά σε μεγάλο βαθμό την εικόνα της Ελλάδας στο εξωτερικό, δεδομένου ότι οι περιοχές με αισθητικό ενδιαφέρον προσελκύουν ένα μεγάλο μέρος του τουρισμού, αλλά και των επισκεπτών που επηρεάζουν την κοινή γνώμη (διανοούμενοι, καλλιτέχνες, πολιτικοί). Δευτερευόντως, έχει και οικονομική σημασία, αφού η ανάδειξη και η βελτίωση του τοπίου είναι στην ουσία αξιοποίηση ενός από τους πολυτιμότερους εθνικούς πόρους. Εκτός από τον τουρισμό, αφορά μια σειρά από άλλους κλάδους που συνδέονται με αυτόν και μπορούν

να ωφεληθούν, όπως εκδοτικοί οργανισμοί, κινηματογράφος-τηλεόραση, διαφήμιση, επιχειρήσεις διοργάνωσης καλλιτεχνικών εκδηλώσεων κτλ.

Η ΟΚΕ θεωρεί ότι:

- η αναβάθμιση και προστασία του τοπίου πρέπει να αποτελεί κατ' αρχήν ένα πολιτιστικό-περιβαλλοντικό στόχο που αφορά με ένα ιδιαίτερο τρόπο τις τουριστικές περιοχές.
- Ένα πρόγραμμα αναβάθμισης του τοπίου δεν θα είχε αισθητικό μόνο αποτέλεσμα, αλλά θα συνδεόταν και με τη βιωσιμότητα του τουρισμού στο μέλλον και με την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος. Άλλωστε, σε πολλές περιπτώσεις, τα τοπία ιδιαίτερου ενδιαφέροντος είναι και περιοχές με οικολογική αξία, αλλά και με μεγάλη τουριστική σημασία.
- Παρεμβάσεις απαιτούνται, ώστε τα τοπία που έχουν υποστεί αντιστρεπτές αλλοιώσεις να ανακάμψουν και τα εναπομείναντα τοπία να διατηρηθούν ανέπαφα στο μέλλον. Θα πρέπει ακόμη να κατατείνουν σε έργα αποκατάστασης και διατήρησης, προσδιορίζοντας ταυτόχρονα και τους τρόπους με τους οποίους η διαχείριση των τοπίων θα συνεχιστεί στο μέλλον (νομοθετικές ρυθμίσεις, επιδοτήσεις πληθυσμών, αναβίωση παραδοσιακών τεχνικών κτλ.). Ειδικότερα είναι σημαντικά:
 - A. Τοπία σχετικά παρθένα, όπου κυριαρχεί το φυσικό περιβάλλον
 - B. Τοπία που παρουσιάζουν ενδιαφέρον από γεωλογικής πλευράς ή γενικότερα λόγω μεταβολών στο ανάγλυφο.
 - Γ. Τοπία που συνδέονται με την ύπαρξη οικισμών και οικιστικών συνόλων
 - Δ. Τοπία που σχηματίστηκαν από τις παραδοσιακές αγροτικές δραστηριότητες (χωράφια, βοσκοτόπια, λιβάδια, πεζούλες, μαντριά, περιβόλια, ανεμόμυλοι κτλ.).
 - Ε. Τοπία με πολιτιστικό ενδιαφέρον (αρχαιολογικοί χώροι, μνημεία, μοναστήρια, κάστρα, γεφύρια κτλ.).

β. Διαχείριση απορριμμάτων

Οι επιχειρήσεις του τουρισμού και κατ' επέκταση οι επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται σε παρεμφερείς και επικουρικές δραστηριότητες, θα πρέπει να αντιμετωπίσουν άμεσα το μείζον πρόβλημα της διαχείρισης των απορριμμάτων. Η πολιτεία στον τομέα αυτό παρουσιάζει σημαντική καθυστέρηση.

Η ΟΚΕ θεωρεί ότι:

- Οι τουριστικές επιχειρήσεις θα πρέπει να συμμετέχουν ενεργά σε ιδιωτικούς φορείς και περιβαλλοντικές οργανώσεις που ασχολούνται κατ' αρχήν με την ανακύκλωση και τον καθαρισμό περιοχών, αλλά και να συνεργάζονται με συμβούλους περιβάλλοντος που μπορούν να προτείνουν τρόπους μείωσης των παραγομένων ρύπων. Στο πλαίσιο αυτό, η στήριξη οργανώσεων που ασχολούνται με την προστασία του περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελεί υποχρέωση κάθε επιχείρησης του τουρισμού.
- Θα πρέπει να διερευνηθούν οι δυνατότητες που υπάρχουν για εναλλακτικές μεθόδους διάθεσης-διαχείρισης, με βάση την υπάρχουσα τεχνολογία. Ιδιαίτερα θα πρέπει να προσδιοριστεί η βιωσιμότητα των προτεινομένων λύσεων σε μια προοπτική εικοσαετίας και με βάση τις προβολές για αύξηση της κατανάλωσης και του τουρισμού, τη διεθνή νομοθεσία και τις δυνατότητες επηρεασμού της συμπεριφοράς των πολιτών/καταναλωτών. Πέραν του περιβάλλοντος θα ωφεληθεί ιδιαίτερα ο τουρισμός, αφού η απαίτηση για ποιότητα γίνεται ολοένα και πιο επιτακτική, κυρίως στις κατηγορίες των επισκεπτών υψηλών εισοδημάτων
- Η μείωση των παραγόμενων ποσοτήτων σκουπιδιών, όπου αυτό είναι δυνατόν, και η φιλικότερη προς το περιβάλλον διαχείρισή τους στη συνέχεια αποτελούν μακροπρόθεσμα τη μόνη διέξοδο. Οι τοπικές κοινωνίες έχουν αρχίσει ν' αντιλαμβάνονται το πρόβλημα και να ευαισθητοποιούνται. Ομως, τα προγράμματα καθαρισμού π.χ. ακτών που

αρχίζουν να εφαρμόζονται δεν μπορούν ν' αποτελέσουν τη λύση. Όπως συμβαίνει πολλές φορές με τα περιβαλλοντικά προβλήματα, η καλύτερη λύση είναι η πρόληψη.

- Το Σώμα Επιθεωρητών Περιβάλλοντος θα πρέπει να αποκτήσει το απαραίτητο προσωπικό με τις αναγκαίες γνώσεις, ώστε να εκπληρώσει το ρόλο του. Πολλοί βιολογικοί καθαρισμοί, προεξεχόντων αυτών των Δήμων, λειτουργούν εκτός προδιαγραφών και το πρόβλημα αυτό θα πρέπει να αντιμετωπισθεί με την επιβολή των κατάλληλων κυρώσεων. Πολλές χωματερές λειτουργούν ανεξέλεγκτα και τα πρόστιμα της ΕΕ επιβάλλονται στη χώρα ολόκληρη και όχι σε αυτούς που τις λειτουργούν. Ο νομοθέτης θα πρέπει να δώσει την δυνατότητα άμεση επιβολής προστίμου από την αστυνομία για ρίψη σκουπιδιών.

- Υποχρεωτικός θα πρέπει να γίνει ο διαχωρισμός απορριμμάτων για όλες τις τουριστικές επιχειρήσεις, όπου η τοπική αυτοδιοίκηση έχει τη δυνατότητα διαχείρισή τους.

γ. Νερό

Αν η στέρηση στις σημερινές συνθήκες ακούγεται απαράδεκτη, δεν ισχύει το ίδιο και για τον εξορθολογισμό της κατανάλωσης, η οποία δεν μπορεί, σε συνθήκες άνυδρου περιβάλλοντος να έχει τις απαιτήσεις υδροδότησης που έχει σε άλλες περιοχές.

Η ΟΚΕ θεωρεί ότι η κατανάλωση του νερού μπορεί να μειωθεί και αυτό είναι θέμα παιδείας και ανάληψης τολμηρών πρωτοβουλιών. Ειδικότερα προτείνει:

- να αναπτυχθούν δράσεις παραγωγής νερού με κυρίαρχη την αφαλάτωση, όπως επίσης και να χρησιμοποιηθούν τεχνολογίες ανακύκλωσης που μπορούν ν' ανακτήσουν ένα μεγάλο μέρος του χρησιμοποιημένου νερού και να καλύψουν έτσι πολλές ανάγκες,
- να περιοριστούν υδροβόρες πρακτικές και συνήθειες (π.χ απαιτητικά σε νερό καλλωπιστικά φυτά). Επιπλέον, υπάρχει σήμερα μια μεγάλη ποικιλία τεχνολογικών συστημάτων που μπορούν να μειώσουν την κατανά-

λωση του νερού χωρίς να προκαλούν το αίσθημα της στέρησης ή να δημιουργούν προβλήματα υγιεινής.

- να υπάρξουν επιδοτήσεις για την αγορά συστημάτων εξοικονόμησης και ανακύκλωσης του νερού, καθώς τα τεχνολογικά αυτά συστήματα έχουν σημαντικό κόστος. Τα χρήματα για τις επιδοτήσεις θα μπορούσαν να προέλθουν από ένα "ειδικό φόρο" πάνω στο νερό, ένα φόρο που θα επιβάλλονταν τόσο στην εμπορία του νερού, όσο και πάνω στις άδειες για γεωτρήσεις.

- να εξετάζονται με επιμέλεια οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις των φραγμάτων και των άλλων έργων υδροληψίας, τα οποία, ιδίως στις περιπτώσεις που χρησιμεύουν για άρδευση, μπορεί να έχουν περισσότερες αρνητικές παρά θετικές συνέπειες, στα πλαίσια μιας ολοκληρωμένης θεώρησης.

- Να υλοποιηθούν έργα υδρονομίας, τα οποία θα ενίσχυαν την ικανότητα του εδάφους να συγκρατεί το νερό. Η ικανότητα αυτή έχει σε σημαντικό βαθμό αποδυναμωθεί εξαιτίας της διάβρωσης (που παρασύρει το χώμα από τα εδάφη με κλίσεις) και της αποδάσωσης. Επομένως, το πρώτο αυτονόητο μέτρο θα ήταν η ενίσχυση της ικανότητας δημιουργίας εδάφους με βασικό συντελεστή την ενίσχυση της φυσικής αναγέννησης της βλάστησης και τη μείωση της βόσκησης, ιδιαίτερα στις εδαφολογικά κρίσιμες περιοχές. Στην κατηγορία των τεχνικών μέτρων περιλαμβάνονται η κατασκευή μικρών φραγμάτων κατά μήκος των χειμάρρων ή γενικότερα σε περιοχές απορροής, τα οποία αν χτιστούν με παραδοσιακές τεχνικές δεν προσβάλλουν το τοπίο, αντίθετα εντάσσονται σ' αυτό. Η αποκατάσταση επίσης των αναβαθμών (που θα συναντήσουμε σε όλα σχεδόν τα νησιά και τις παράκτιες περιοχές) μπορεί να λειτουργήσει πολύ θετικά στη συγκράτηση του χώματος, στην υποστήριξη της φυσικής βλάστησης και τελικά στη συγκράτηση του νερού.

- Τέλος, να ληφθεί ειδική μέριμνα για το άθλημα του γκολφ το οποίο αποφέρει σημα-

ντικά οικονομικά οφέλη. Το πότισμα ενός γηπέδου γκολφ, με νερό από αφαλάτωση είναι απόλυτα εφικτό και περιβαλλοντικά συνεπές.

δ. Ενέργεια

Η εξοικονόμηση ενέργειας⁹, πέραν του οικονομικού οφέλους, αποτελεί και ένα ισχυρότατο στοιχείο ποιοτικής αναβάθμισης των τουριστικών μονάδων με ευθείες θετικές συνέπειες στο επίπεδο των διαμορφούμενων τιμών πώλησης. Οι πελάτες καταγράφουν, αξιολογούν και πληρώνουν αυτές τις σημαντικές παρεμβάσεις.

Η ΟΚΕ θεωρεί ότι:

- Θα πρέπει να υπάρξει στροφή προς τη χρήση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας. Βέβαια το μέλλον σε ό,τι αφορά το θέμα των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας ανήκει κυρίως στις ανεμογεννήτριες. Λόγω της ευελιξίας τους και του σχετικά χαμηλού τους κόστους αποτελούν προνομιακό πεδίο για επενδύσεις ιδιωτών και οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης. Οι ανεμογεννήτριες μπορούν να λειτουργήσουν σε διαφορετικά περιβάλλοντα με μια ποικιλία χρήσεων: ηλεκτροπαραγωγή (σε ατομικούς ή συνδεδεμέ-

νους με το δίκτυο καταναλωτές), αφαλάτωση θαλασσινού νερού, συνδυασμένος κύκλος με φωτοβολταϊκά συστήματα ή φυσικό αέριο (π.χ. στην Κρήτη), εποχική αποθήκευση νερού. Στην τελευταία περίπτωση, το νερό μπορεί να χρησιμοποιηθεί είτε για ανάγκες άρδευσης είτε και για την ταυτόχρονη παραγωγή ενέργειας (εν είδει μικρού υδροηλεκτρικού σταθμού που εκμεταλλεύεται τη βαρύτητα) στις περιπτώσεις, όπου το αιολικό δυναμικό δεν επαρκεί για την κάλυψη των φορτίων από την πλευρά της ζήτησης.

- Επίσης θα πρέπει να αποτελέσει αντικείμενο ιδιαίτερων μελετών και μάλιστα με λύσεις προσαρμοσμένες στους διαφόρους τύπους οικισμών, η ενσωμάτωση των ηλιακών θερμοσιφώνων στο κτηριακό κέλυφος. Η εγκατάσταση των συστημάτων αυτών στις οροφές των κτηρίων δεν είναι τόσο απλή υπόθεση, δεδομένων των προβλημάτων αισθητικής και των απαγορεύσεων που ισχύουν από την ισχύουσα νομοθεσία, όταν πρόκειται για παραδοσιακούς οικισμούς.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ Ο.Κ.Ε.

Χρήστος Πολυζωγόπουλος

⁹ Πολλαπλά είναι τα οφέλη της χρήσης της γεωθερμίας (ζέστη και ψύξη της εγκατάστασης με τη θαλπωρή της γης). Μια γεωθερμική αντλία θερμότητας καταναλώνει συνήθως γύρω στο 25%-30% της ενέργειας που αποδίδει. Από την άλλη, σε ένα ξενοδοχείο 240 κλινών με μέση πληρότητα 80%, η κατανάλωση νερού υπολογίζεται σε 75lt/ άτομο την ημέρα. Αν η εγκατεστημένη ισχύς σε ηλιακούς συλλέκτες είναι της τάξεως των 275 τ.μ., η ετήσια απόδοση θα φτάσει τις 650 Kwh/τ.μ., που αντιστοιχεί σε ενέργεια αξίας περίπου 44 ευρώ, η οποία παράγεται με πετρέλαιο.

Παράλληλα, τα οφέλη από την εγκατάσταση αφαλάτωσης θαλασσινού νερού με αντίστροφη όσμωση και ανάκτηση ενέργειας είναι πολλαπλά: το νερό κοστίζει 60% λιγότερο (0,40 Ευρώ το κυβικό-κόστος ενέργειας, αναλώσιμα και απόσβεση), είναι πολύ καλύτερης ποιότητας και ελέγχεται απόλυτα η περιεκτικότητά του σε απολυμαντικά χημικά, όπως ακριβώς ορίζει η νομοθεσία. Από τη διαφορά κόστους γίνεται απόσβεση επένδυσης σε 3-4 χρόνια, ενώ το περιβάλλον ωφελείται από το γεγονός ότι δεν μεταφέρεται νερό από μεγάλες αποστάσεις και άλλες λεκάνες απορροής και δεν σπαταλάται ενέργεια σε καύσιμα βυτίων και διάνοιξη κοινόχρηστων δικτύων. Οι σύγχρονες εγκαταστάσεις αφαλάτωσης αντίστροφης όσμωσης 3ης γενιάς με εναλλάκτη πίεσης παράγουν εξαιρετικό πόσιμο νερό με ενεργειακό κόστος μόνο 3,5 kWh/m³. Έτσι το πότισμα ενός γηπέδου γκολφ με νερό από αφαλάτωση είναι απόλυτα εφικτό και περιβαλλοντικά συνεπές (Travel Times, 2008).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

Συνοπτική παρουσίαση των θέσεων της Ο.Κ.Ε. σε θέματα περιβάλλοντος - τουρισμού

Η Ο.Κ.Ε. είχε κατά το παρελθόν την ευκαιρία να διατυπώσει απόψεις για θέματα περιβάλλοντος - τουρισμού στις ακόλουθες Γνώμες¹⁰.

α) Στη Γνώμη υπ' αριθμ. 36, η Ο.Κ.Ε. στις ανά τομέα παρατηρήσεις της για το Σχέδιο Ανάπτυξης 2000-2006 επισημαίνει τα ακόλουθα:

- στον τομέα του "Τουρισμού":
 - οι νέες κατευθύνσεις της τουριστικής πολιτικής οφείλουν να επιλέξουν την υψηλή ποιότητα, καθώς και τον ποιοτικό και ειδικής κατεύθυνσης τουρισμό (πολιτιστικό, συνεδριακό και λοιπές μορφές εναλλακτικού τουρισμού)
 - επιβάλλεται η ενίσχυση των ειδικών υποδομών που υποστηρίζουν τις μορφές του αγροτουρισμού, του οικολογικού και του ορεινού τουρισμού, λόγω της ειδικής συμβολής τους στην αντιμετώπιση των περιφερειακών ανισοτήτων.
 - στον τομέα του "Περιβάλλοντος":
 - η εφαρμοζόμενη περιβαλλοντική πολιτική πρέπει όχι μόνον να μην έχει αρνητικές επιπτώσεις σε όρους ανταγωνιστικότητας και απασχόλησης, αλλά και να καταστεί δυνατόν να χρησιμοποιηθεί ως μοχλός ανάπτυξης και βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας.
 - Δεν διαφαίνεται η ετοιμότητα και ικανότητα του υπόψη σχεδίου τομεακού προγράμματος να υλοποιήσει τα προτεινόμενα μέσα στα διαθέσιμα χρονικά περιθώρια.

β) Η Ο.Κ.Ε. στη Γνώμη της υπ' αριθμ. 56, κρίνει θετική την ψήφιση νόμου που να ξεκαθαρίζει τις διαδικασίες οριοθέτησης, το ίδιο

κτησιακό καθεστώς και τις χρήσεις αιγιαλού και παραλίας, δεδομένης της μεγάλης πίεσης που δέχεται το παράκτιο περιβάλλον από την τουριστική ανάπτυξη, αλλά και άλλες χρήσεις (π.χ. οικιστική προέκταση). Η Ο.Κ.Ε. θεωρεί αναγκαία την ανάγκη χάραξης μιας πολιτικής που θα διατηρεί το παράκτιο περιβάλλον ως στοιχείο του οικολογικού και πολιτισμικού αποθέματος της χώρας.

Αξιολογώντας τις βασικότερες διατάξεις του Σχ/Ν (Σχέδιο Νόμου) η Ο.Κ.Ε., όσον αφορά σε θέματα περιβάλλοντος - τουρισμού, αξιολογεί θετικά τα εξής:

- τη συντόμευση των διαδικασιών καθορισμού αιγιαλού - παραλίας,
- τη δυνατότητα κατασκευής πλωτών εξεδρών, για σκοπούς τουριστικούς, πολιτιστικούς και ερευνητικούς,
- την πρόβλεψη παραχώρησης βραχονησίδων, υφάλων, σκοπέλων, αβαθών θαλασσίων εκτάσεων και του συνεχόμενου αιγιαλού και της παραλίας σε ιδιώτες για την εξυπηρέτηση σκοπών γεωργικών, ναυταθλητικών, τουριστικών, καθώς και για σκοπούς ανάπτυξης της εθνικής οικονομίας.

Επίσης, στις κατ' άρθρον παρατηρήσεις του Σχ/Ν, η Ο.Κ.Ε., μεταξύ άλλων, προτείνει τη δημιουργία δεσμευμένου λογαριασμού σε επίπεδο κάθε Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης, όπου θα διοχετεύεται το σύνολο ή μέρος των εσόδων (τέλη-δικαιώματα-πρόστιμα), τα οποία θα προορίζονται για την περιβαλλοντική προστασία και αναβάθμιση των παραλιών-ακτών κάθε Νομού.

γ) Στο κεφάλαιο των γενικών παρατηρήσεων της Γνώμης υπ' αριθμ. 71, η Ο.Κ.Ε. επισημαίνει ότι η Μεταφορά Συντελεστή Δόμησης (Μ.Σ.Δ.) μπορεί να αποτελέσει πολεοδομικό

¹⁰ Γνώμες Ο.Κ.Ε.: α) αρ. 36 "Σχέδιο Ανάπτυξης 2000 - 2006", Δεκέμβριος 1999, β) αρ. 56 "Αιγιαλός, Παραλία και άλλες διατάξεις" (Σχέδιο Νόμου), Σεπτέμβριος 2001, γ) αρ. 71 "Μεταφορά Συντελεστή Δόμησης και ρυθμίσεις άλλων θεμάτων αρμοδιότητας ΥΠΕΧΩΔΕ" (Σχέδιο Νόμου), Απρίλιος 2002, δ) αρ. 99 "Ολυμπιακοί Αγώνες 2004" (Γνώμη Πρωτοβουλίας), Νοέμβριος 2003, ε) αρ.172 "Εθνική Στρατηγική για την Αειφόρο Ανάπτυξη", Μάρτιος 2007.

εργαλείο ικανό να ωφελήσει το περιβάλλον, την πολιτιστική κληρονομιά και το κοινωνικό σύνολο με τη βοήθεια κατάλληλων μελετών αλλά και σχετικού ελέγχου. Η Ο.Κ.Ε. εκτιμά ότι το Σχ/Ν αποτελεί επείγουσα και αναγκαία παρέμβαση, η οποία θα λειτουργήσει θετικά όσον αφορά στη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, τη βελτίωση του αστικού χώρου και το κλείσιμο πληθώρας εκκρεμών υποθέσεων.

δ) Μεταξύ των παρατηρήσεων που διατυπώνει η Ο.Κ.Ε. στη Γνώμη υπ' αριθμ. 99 σε σχέση με τις οργανωτικές, οικονομικές και κοινωνικές πτυχές των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας (2004) είναι οι εξής:

- Τα έργα υποδομής στον τομέα των μεταφορών έχουν θετικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις στο βαθμό που βελτιώνουν τις κυκλοφοριακές συνθήκες.

- Είναι ανάγκη να υιοθετηθούν πρότυπα ποιότητας που άπτονται του φιλικού περιβαλλοντικά χαρακτήρα των παρεχόμενων τουριστικών υπηρεσιών.

Στις προτάσεις της Ο.Κ.Ε. που άπτονται των θεμάτων του περιβάλλοντος και του τουρισμού, περιλαμβάνονται οι εξής:

- Η ανάπτυξη βιώσιμων συστημάτων ολοκληρωμένης διαχείρισης απορριμμάτων να δώσει το ερέθισμα στην τοπική κοινωνία για την ανάπτυξη και εφαρμογή καινοτόμων δράσεων και ενεργειών, με σημαντικά οικονομικά, κοινωνικά και περιβαλλοντικά οφέλη για το σύνολο της κοινωνίας.

- Τα πολλαπλά περιβαλλοντικά και οικονομικά οφέλη από την χρήση των εναλλακτικών

πηγών ενέργειας αντί των συμβατικών.

- Η ενίσχυση και ανάπτυξη και άλλων μορφών τουριστικής δραστηριότητας (π.χ. συνεδριακός, αθλητικός) μετά τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004.

ε) Στη Γνώμη υπ' αριθμ. 172, οι βασικότερες διαπιστώσεις της Ο.Κ.Ε. επί των αξόνων δράσης, που αφορούν στο περιβάλλον - τουρισμό, της νέας ελληνικής στρατηγικής είναι:

- Η προώθηση των εναλλακτικών και των ήπιων μορφών τουρισμού.

- Ο συνδυασμός της τουριστικής πολιτικής με την πολιτική για την προστασία των φυσικών πόρων, με σκοπό τη διασφάλιση της βιωσιμότητας.

- Η ανάδειξη των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της χώρας (θαλάσσιο περιβάλλον, νησιά, ποικιλομορφία τοπίου, μνημεία, παραδοσιακοί οικισμοί).

- Η αποφυγή της μαζικοποίησης του τουριστικού προϊόντος με τον περιορισμό των πολύ μεγάλων ξενοδοχειακών μονάδων σε αυστηρά καθορισμένες περιοχές με βάση την ήδη διαμορφωθείσα κατάσταση, το φυσικό ανάγλυφο και το δομημένο περιβάλλον, καθώς και τις υπάρχουσες ή σχεδιαζόμενες υποδομές.

- Η αντιμετώπιση προβλημάτων σε νησιά και ορεινές περιοχές, όπως η προσβασιμότητα, οι ελλείψεις σε υποδομές και υπηρεσίες σε σχέση με τα αστικά κέντρα, η έλλειψη αυτάρκειας σε φυσικούς πόρους, το τεχνολογικό έλλειμμα, η ενεργειακή αυτονομία τους και η γήρανση του πληθυσμού τους.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Οικολογικός τουρισμός (Οικοτουρισμός)

Η ανάπτυξη του οικοτουρισμού αποδίδεται και συναρτάται με ορισμένα προβλήματα που δημιουργήσε η αύξηση και κυρίως ο τρόπος ανάπτυξης του μαζικού τουρισμού. Τα προβλήματα αυτά είναι η περιβαλλοντική και κοινωνική-πολιτιστική υποβάθμιση περιοχών ή χωρών, αλλά και η άνιση κατανομή του προκαλούμενου οικονομικού οφέλους. Η αυξανόμενη περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση του πληθυσμού και της τουριστικής αγοράς ειδικότερα και οι στόχοι για μια βιώσιμη και αειφόρο τουριστική ανάπτυξη που επιδιώκουν διάφοροι τομείς (διεθνείς, κρατικοί, επιχειρηματικοί) θεωρούνται οι κύριοι προωθητικοί παράγοντες του οικοτουρισμού.

Ως οικοτουρισμός ορίζεται η περιβαλλοντικά υπεύθυνη ταξιδιωτική δραστηριότητα, σε σχετικά άθικτες φυσικές περιοχές, με στόχο την απόλαυση και γνωριμία των φυσικών, αλλά και ενταγμένων στο φυσικό περιβάλλον, αγαθών. Όντας μια περιορισμένων περιβαλλοντικών επιπτώσεων δραστηριότητα - ή μη καταναλωτική - ο οικοτουρισμός εκτός του ότι προσφέρει ευχαρίστηση / απόλαυση και γνώσεις / εμπειρίες στον επισκέπτη, διατηρεί και ενισχύει την ευημερία των τοπικών κοινοτήτων, που θεωρούνται αναπόσπαστο τμήμα μιας τέτοιας δραστηριότητας και αναπτυξιακής διαδικασίας.

Με άλλα λόγια, ο οικολογικός τουρισμός είναι μια εναλλακτική μορφή η οποία έχει άμεση σχέση με το αγροτικό περιβάλλον και είναι συνυφασμένος και με δραστηριότητες σε αγροτικούς χώρους οι οποίες προωθούν την προστασία του περιβάλλοντος και προσφέρει στους τουρίστες θετικές εμπειρίες και ευκαιρίες για γνωριμία με το περιβάλλον και γενικότερα με την ύπαιθρο.

Άλλες μορφές όπως ο τουρισμός φύσεως

ή φυσιολατρικός και ο περιβαλλοντικός τουρισμός σχετίζονται με τον οικοτουρισμό. Αυτές οι μορφές εστιάζονται σε δραστηριότητες υπαίθριας αναψυχής που χρησιμοποιούν πόρους με ειδικά φυσικά χαρακτηριστικά, όπως για παράδειγμα χιόνι, θάλασσα, αέρα ή δραστηριότητες συλλεκτικού χαρακτήρα (κυνήγι - σουβενίρ), με διάφορους βαθμούς επίδρασης στο περιβάλλον.

Σ' ορισμένες χώρες της Ευρώπης υπάρχουν διάφορες προσεγγίσεις του οικοτουρισμού που συναρτώνται με προσπάθειες που έγιναν την τελευταία δεκαετία και επικεντρώνονται: στην αναβάθμιση του αναπτυξιακού μοντέλου μαζικού τουρισμού και στην προώθηση πολιτικών αειφορικής ανάπτυξης (κυρίως σε Μεσογειακές χώρες), καθώς και σ' ορισμένες εναλλακτικές μορφές τουρισμού και κυρίως αγροτουρισμού.

Η Ελλάδα παρουσιάζει ευκαιρίες για την ανάπτυξη του οικοτουρισμού που εντοπίζονται:

- Στον πλούτο και ποικιλία των φυσικών και πολιτιστικών πόρων.
- Στη στήριξη από το υφιστάμενο θεσμικό πλαίσιο των προστατευομένων περιοχών.
- Στα προσφερόμενα οικονομικά κίνητρα (εθνικά και κοινοτικά).
- Στην αυξανόμενη περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση του κοινού.
- Στη συσσώρευση σχετικών με τον οικοτουρισμό και αγροτουρισμό εμπειριών.

Αγροτουρισμός

Είναι εκείνη η τουριστική δραστηριότητα που αναπτύσσεται σε χώρο μη αστικό από τους απασχολούμενους κύρια στον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα και ειδικότερα σε οικογενειακής ή συνεταιριστικής μορφής μικρές τουριστικές μονάδες παροχής αγαθών και υπηρεσιών, με σκοπό την ενίσχυση του αγροτικού εισοδήματος και της τοπικής

οικονομίας τόσο από την εκμετάλλευση των τουριστικών καταλυμάτων (ενοικιαζόμενα δωμάτια, πανσιόν, ξενώνες, camping) όσο και από την τροφοδοσία των τουριστικών μονάδων με προϊόντα τοπικής παραγωγής γεωργικών συνεταιρισμών".

Ο αγροτουρισμός είναι μια ήπια μορφή βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης και πολυδραστηριότητας στον αγροτικό χώρο. Η δραστηριότητα αυτή φέρνει τον επισκέπτη σε επαφή με τη φύση, καθώς και με τις δραστηριότητες στην ύπαιθρο, στις οποίες μπορεί να συμμετέχει. Ο επισκέπτης έχει την ευκαιρία να γνωρίσει τις αγροτικές περιοχές, τις αγροτικές ασχολίες, τα τοπικά προϊόντα, την παραδοσιακή κουζίνα και την καθημερινή ζωή των κατοίκων, τα πολιτισμικά στοιχεία και τα αυθεντικά χαρακτηριστικά του χώρου αυτού, με σεβασμό προς το περιβάλλον και την παράδοση.

Ο αγροτουρισμός επίσης κινητοποιεί τις παραγωγικές, πολιτισμικές και αναπτυξιακές δυνάμεις ενός τόπου, συμβάλλοντας έτσι στην αειφόρο περιβαλλοντική, οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη του αγροτικού χώρου.

Η Ελλάδα με τη μεγάλη οικιστική της διασπορά, με την πολυνησιακή της συγκρότηση, με την αποκεντρωμένη μνημειακής, της τοπογραφία, με το εναλλασσόμενο τοπίο, με τις μορφολογικές της αντιθέσεις και με τις διαφοροποιημένες κλιματολογικές της συνθήκες, συγκεντρώνει τις προϋποθέσεις για ανάπτυξη μιας πλατιάς κλίμακας μορφών αγροτουρισμού.

Οι μορφές αυτές μπορούν να καταταχθούν σε δυο κατηγορίες :

- ο αμιγής αγροτουρισμός, όπου οι φιλοξενούμενοι πέρα από τον κύριο προορισμό τους (διακοπές - ανάπαυση), ασχολούνται είτε με αγροτικές εργασίες, κατά κανόνα στο αγρόκτημα (περιποίηση ζώων, άρμεγμα, τυροκομία, θερισμός, τρυγητός, λιομάζεμα, οπωροκηπευτική, μελισσοκομία, κτλ.) είτε και πολλές φορές παράλληλα, με ψυχαγωγικές δραστηριότητες, από αυτές που τους

προσφέρει το περιβάλλον της αγροτικής περιοχής (κολύμπι, ψάρεμα, πεζοπορία, ορειβάσια, κυνήγι, ιππασία, κτλ.).

- ο σύνθετος αγροτουρισμός, όπου οι τουρίστες, πέρα από τις παραπάνω δραστηριότητες που μπορούν να αναπτύξουν μάλλον περιθωριακά, ικανοποιούν κύρια, κάποιες προσωπικές ανάγκες τους που εξειδικεύουν τον αγροτουρισμό της περιοχής, όπως για παράδειγμα τουρισμός υγείας, αθλητισμού, φυσιολατρίας, θρησκείας, πολιτισμού.

Οι κυρίαρχες μορφές αγροτουρισμού σε διεθνές επίπεδο είναι οι διακοπές σε αγροκτήματα και οι διακοπές σε αγροτικά καταλύματα (αγροικίες) που βρίσκονται μέσα στον αγροτικό οικισμό.

Όλες οι μορφές αγροτουρισμού στην Ελλάδα εντοπίζονται σε αγροτικές περιοχές, οι τύποι των καταλυμάτων είναι κυρίως δωμάτια εντός της οικίας της αγροτικής οικογένειας ή καταλύματα που αποτελούν προέκταση της κατοικίας είτε τέλος ανεξάρτητα της οικίας δωμάτια, έτσι ώστε να εξασφαλίζεται η ανεξαρτησία της ιδιωτικής ζωής των κατοίκων και των επισκεπτών.

Πολιτιστικός τουρισμός

Η Ελλάδα έχει πολύ μεγάλη πολιτιστική κληρονομιά που αν την εκμεταλλευθεί κατάλληλα θα προσελκύσει ένα μεγάλο μέρος της παγκόσμιας τουριστικής κίνησης. Η παραδοσιακή αρχιτεκτονική, οι παραδοσιακοί οικισμοί και τα ιστορικά κέντρα των πόλεων αποτελούν βασικά στοιχεία της πολιτιστικής κληρονομιάς και φυσιογνωμίας της χώρας μας.

Η διατήρηση και η ανάδειξη της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς αποτελεί συστατικό στοιχείο της τουριστικής ανάπτυξης και της προσφοράς εναλλακτικών δυνατοτήτων για κάθε είδους τουριστική δραστηριότητα. Πολλά κτήρια παραδοσιακής αρχιτεκτονικής έχουν σήμερα αποκτήσει νέες χρήσεις και στεγάζουν διάφορες λειτουργίες, όπως τουριστικά καταλύματα, μουσεία, εκθέσεις, εστιατόρια, δημόσιες και δημοτικές υπηρεσίες

ες κ.λπ. Τα ιστορικά κέντρα των ελληνικών πόλεων αναζωογονούνται με ανακαινίσεις κτηρίων, πεζοδρομήσεις και διαμορφώσεις χώρων, αποτελώντας ελκυστικούς τόπους επίσκεψής τους. Επιπλέον σε ολόκληρο τον ελληνικό χώρο είναι διάσπαρτες οι οχυρώσεις θέσεων και οικισμών με φυλάκια, πύργους ή τείχη με επάλξεις και πύργους. Τα κάστρα του ελληνικού χώρου σηματοδοτούν την ιστορική διαμόρφωση του τόπου μας και αποτυπώνουν τη διαδοχή ιστορικών εποχών, οικοδομικών τεχνικών και πολιτιστικών προτύπων.

Τουρισμός περιπέτειας

Εκτός από τους μακρινούς προορισμούς που δεν αφορούν τις ευρωπαϊκές αγροτικές περιοχές, η Μεσόγειος καλύπτει σημαντικό μέρος μιας αγοράς που περιλαμβάνει πολλές κατηγορίες προϊόντων και διαιρείται όλο και περισσότερο σε ειδικούς τομείς (πελατεία για εκδρομές, πελατεία των άκρων, του φυσιολατρικού αθλητισμού κλπ).

Σε αυτή τη μορφή τουρισμού μπορούν να συμπεριληφθούν και άλλες εναλλακτικές μορφές, όπως ο περιηγητικός, ο ορειβατικός και ο αναρριχητικός τουρισμός. Για την ανάπτυξη αυτών των μορφών είναι απαραίτητη η δημιουργία κατάλληλης υποδομής. Για παράδειγμα είναι αναγκαία η ύπαρξη και βελτίωση μονοπατιών προσπέλασης και διαδρομών, καταφυγίων, ορειβατικών κέντρων, καθώς και καταλυμάτων. Απαραίτητη επίσης είναι η αναβάθμιση των υπολοίπων υπηρεσιών όπως ιατρεία κτλ. Ακόμα προτεραιότητα πρέπει να δοθεί και στη βελτίωση των επαρχιακών δικτύων.

Ορεινός τουρισμός

Ο ορεινός τουρισμός, ο οποίος παρουσιάζει ορισμένες ομοιότητες με τον τουρισμό χειμερινών σπορ, δεν έχει χρονικούς περιορισμούς και αναφέρεται στο σύνολο των δραστηριοτήτων υπαίθριας αναψυχής και τουρισμού, που εκδηλώνεται σε ορεινές περιοχές.

Απαραίτητη προϋπόθεση είναι η δημιουργία τουριστικών καταλυμάτων που δένουν με το φυσικό περιβάλλον και διαθέτουν όσο το δυνατόν περισσότερους συμπληρωματικούς χώρους, όπως εστιατόρια, μπαρ, καφετέριες, αίθουσες αναψυχής, κλπ. Οι περιοχές όπου αναπτύσσονται τέτοιες δραστηριότητες, θα πρέπει να εξυπηρετούνται συγκοινωνιακά όσον το δυνατόν πληρέστερα και καλύτερα.

Θεραπευτικός - Ιαματικός τουρισμός (spa)

Τα ιαματικά λουτρά αποτελούν μέρος του εθνικού πλούτου της χώρας, ενώ οι θεραπευτικές τους ιδιότητες ήταν γνωστές, ήδη από τους αρχαίους χρόνους.

Οι ιαματικοί φυσικοί πόροι είναι διάσπαρτοι στην ελληνική επικράτεια, ενώ τα νερά των συγκεκριμένων πηγών διαφέρουν από τα συνηθισμένα είτε λόγω της υψηλής τους θερμοκρασίας είτε λόγω της παρουσίας σπάνιων δραστικών συστατικών. Η γεωγραφική κατανομή των πηγών δεν είναι τυχαία, καθώς συνδέεται είτε με τεκτονικά γεγονότα, όπως για παράδειγμα στις περιπτώσεις των πηγών του Καϊάφα, της Κυλλήνης και του Λαγκαδά είτε με ηφαιστειακές δραστηριότητες, όπως για παράδειγμα στις περιπτώσεις των πηγών των Μεθάνων, της Μήλου, της Λέσβου, της Σαμοθράκης και της Λήμνου.

Συνεδριακός και εκθεσιακός τουρισμός

Η μορφή αυτή περιλαμβάνει την οργάνωση συνεδρίων και διεθνών εκθέσεων σε περιοχές που προσφέρουν και άλλες δυνατότητες. Δυστυχώς για τη χώρα μας, ενώ οι δυνατότητες που διαθέτει για την ανάπτυξη του τουρισμού αυτού είναι πολύ μεγάλες, βρίσκεται στις τελευταίες θέσεις στη διεθνή συνεδριακή πίτα από την άποψη του αριθμού συνεδρίων που φιλοξενεί ετησίως.

Η μέχρι σήμερα εμπειρία δείχνει ότι όσες ελληνικές ξενοδοχειακές επιχειρήσεις επένδυσαν σε μεγάλα και σύγχρονα συνεδριακά κέντρα διαπίστωσαν ότι ο τζίρος των συνε-

δριακών πελατών ήταν διπλάσιος από αυτόν των άλλων πελατών και ότι παρά τη διεθνή ύφεση η ζήτηση για συνεδριακό τουρισμό αυξάνει. Για την ανάπτυξη του συνεδριακού τουρισμού απαιτείται η λήψη μιας σειράς μέτρων τα οποία σχετίζονται με τις υποδομές και την ανάπτυξη θεσμικού πλαισίου για τους οργανωτές συνεδρίων και εκθέσεων με στόχο την διασφάλιση της ποιότητας.

Το είδος αυτό του τουρισμού μπορεί να συνδυαστεί με αθλητικά γεγονότα, προπονήσεις ή και ατομικό αθλητισμό π.χ. ιστιοπλοΐα, ποδηλασία κ.α. ή με άλλες μορφές τουρισμού. Στην Ελλάδα η μορφή αυτή τουρισμού έχει μεγάλες δυνατότητες ανάπτυξης. Η πλειάδα των αθλητικών εγκαταστάσεων που προέκυψαν από τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004 μπορούν να αξιοποιηθούν στο πλαίσιο του αθλητικού τουρισμού, καθώς, επωφελούμενοι και από το καλό κλίμα, ξένοι αθλητές και αθλητικά σωματεία θα μπορούν να προετοιμάζονται για μεγάλα αθλητικά γεγονότα στη χώρα μας.

Θρησκευτικός τουρισμός

Η Ελλάδα είναι ίσως μια από τις λίγες χώρες στον κόσμο που μπορεί να αναπτύξει τη μορφή αυτή του τουρισμού, καθώς τα ελληνικά μοναστήρια αποτελούν θαυμάσια τεκμήρια τέχνης και τεχνικής, χτισμένα από το 10ο αιώνα συνδυάζουν την ελληνική ορθόδοξη παράδοση με την εξέλιξη της αρχιτεκτονικής και της ζωγραφικής στον ελληνικό χώρο. Ο ορθόδοξος μοναχισμός έχει προσφέρει σε κάθε γωνιά του τόπου μας θαυμάσια μνημεία, προσαρμοσμένα απόλυτα στη γεωγραφική θέση, το ανάγλυφο του εδάφους και το φυσικό τοπίο. Παρά όμως τα προαναφερόμενα ο θρησκευτικός τουρισμός βρίσκεται ακόμα σε αρχικό στάδιο ανάπτυξης. Σε μία πορεία ανάπτυξης του βασική αρχή θα πρέπει να αποτελέσει η διαφύλαξη των αρχιτεκτονικών χαρακτηριστικών των μοναστηριών από νέες μη προσαρμοσμένες στο χαρακτήρα τους κτηριακές επεκτάσεις, καθώς και η καταπολέμηση των αυθαιρεσιών που γίνονται στο όνομα της ναοδομίας.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΕΠ	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (Τομέας) HORECA Hotel, Restaurant and Catering
ΠΟΤΑ	Περιοχές Ολοκληρωμένης Τουριστικής Ανάπτυξης
ΠΕΡΠΟ	Περιοχές Ειδικά Ρυθμιζόμενης Πολεοδόμησης
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
EcoLabel	Ευρωπαϊκό Οικολογικό Σήμα
ΟΕΔΑ	Ολοκληρωμένη Εγκατάσταση Διάθεσης Απορριμμάτων
ΧΑΔΑ	Χώρος Ανεξέλεγκτης Διάθεσης Αποβλήτων
ΥΠΕΧΩΔΕ	Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων
UNCSD	United Nations Commission on Sustainable Development (Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη)
WTTC	World Travel and Tourism Council (Παγκόσμιο Συμβούλιο Ταξιδιών και Τουρισμού)
ΠΟΤ	Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού
ΥΠΑΝ	Υπουργείο Ανάπτυξης
ΠΟΑΠΔ	Περιοχές Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης Παραγωγικών Δραστηριοτήτων
ΣΕΤΕ	Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων
ΕΧΠΤ	Ειδικό Χωροταξικό Πλαίσιο για τον Τουρισμό
ΣΔ	Συντελεστής Δόμησης
ΧΥΤΑ	Χώρος Υγειονομικής Ταφής Αποβλήτων
ΕΣΠΑ	Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς
ΕΧΜ	Ειδικές Χωροταξικές Μελέτες
EMAS	Σύστημα Οικολογικής Διαχείρισης και Ελέγχου
ΜΣΔ	Μεταφορά Συντελεστή Δόμησης
ΜΠΕ	Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων

Στην Ολομέλεια της 22^{ας} Δεκεμβρίου 2008 παρέστησαν τα κάτωθι Μέλη της Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής:

ΠΡΟΕΔΡΟΣ

Πολυζωγόπουλος Χρήστος

ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΙ

Στεφάνου Ιωάννης
Εκπρόσωπος ΣΕΒ

Παπαντωνίου Κωνσταντίνος
Α.Δ.Ε.Δ.Υ.

Λιόλιος Νικόλαος
Μέλος Δ.Σ. ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ.

Α΄ ΟΜΑΔΑ

Κοντογιάννη Λήδα
Εκπρόσωπος ΣΕΒ
σε αναπλήρωση του
Κυριαζή Χάρη
Εκπροσώπου ΣΕΒ

Μπαρδάνη Ρένα
Εκπρόσωπος ΣΕΒ

Αντζινάς Νικόλαος
Εκπρόσωπος Γ.Σ.Ε.Β.Ε.Ε.

Λέντζος Δημήτριος
Β΄ Αντιπρόεδρος Γ.Σ.Ε.Β.Ε.Ε.

Ντουντούμης Γεώργιος
Εκπρόσωπος Γ.Σ.Ε.Β.Ε.Ε.
σε αναπλήρωση του
Ασημακόπουλου Δημητρίου
Προέδρου Δ.Σ. Γ.Σ.Ε.Β.Ε.Ε.

Σκορίνης Νικόλαος
Γενικός Γραμματέας Δ.Σ. Γ.Σ.Ε.Β.Ε.Ε.

Ψαρουδάκης Εμμανουήλ
Μέλος Δ.Σ. Ε.Σ.Ε.Ε.
σε αναπλήρωση του
Αρμενάκη Δημητρίου
Προέδρου Δ.Σ. Ε.Σ.Ε.Ε.

Κεφάλας Χαράλαμπος
Εκπρόσωπος Ε.Σ.Ε.Ε.

Αμβράζης Γεώργιος
Εμπορικός Διευθυντής Π.Ο.Ξ.

Τσατήρης Γεώργιος
Ένωση Ελληνικών Τραπεζών

Αλέπης Μιχάλης
Αντιπρόεδρος Δ.Σ. Σ.Α.Τ.Ε.

Β΄ ΟΜΑΔΑ

Βουλγαράκης Δημήτριος
Γ.Σ.Ε.Ε.

Γκουτζαμάνης Κωνσταντίνος
Γ.Σ.Ε.Ε.

Κολεβέντης Φώτης
Γ.Σ.Ε.Ε.
σε αναπλήρωση του
Πουπάκη Κώστα
Γ.Σ.Ε.Ε.

Κουτσιμπογιώργος Γεώργιος
Γ.Σ.Ε.Ε.

Λαναρά Ζωή
Γ.Σ.Ε.Ε.

Πεπόνης Εμμανουήλ
Γ.Σ.Ε.Ε.

Κωνσταντινίδης Ιωάννης
Γ.Σ.Ε.Ε.
σε αναπλήρωση του
Πολίτη Δημήτρη
Γ.Σ.Ε.Ε.

Πούπκος Ιωάννης
Γ.Σ.Ε.Ε.
σε αναπλήρωση του
Παναγόπουλου Ιωάννη
Προέδρου Γ.Σ.Ε.Ε.

Ταυρής Φίλιππος
Γ.Σ.Ε.Ε.

Τούσης Αθανάσιος
Γ.Σ.Ε.Ε.

Αποστολόπουλος Αναστάσιος
Α.Δ.Ε.Δ.Υ.

Ηλιόπουλος Ηλίας
Α.Δ.Ε.Δ.Υ.

Σπανού Δέσποινα
Α.Δ.Ε.Δ.Υ.
σε αναπλήρωση του
Βρεττάκου Ηλία
Α.Δ.Ε.Δ.Υ.

Ξενάκης Βασίλειος
Α.Δ.Ε.Δ.Υ.

Γ΄ ΟΜΑΔΑ

Καφύρας Χαράλαμπος
Μέλος Γ.Σ. ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ.
σε αναπλήρωση του
Καραμίχα Τζανέτου
Προέδρου Δ.Σ. ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ.

Σωτηρακόπουλος Βασίλειος
Μέλος Δ.Σ. Π.Ι.Σ.

Οικονομίδης Δημήτριος
Εκπρόσωπος Ο.Ε.Ε.
σε αναπλήρωση του
Γιαννόπουλου Παρασκευά
Αντιπροέδρου Ο.Ε.Ε.

Δροσοπούλου Σοφία
Σύμβουλος Δ.Σ.Α.

Γαζή Γιώτα
Μέλος Δ.Σ. Κ.Ε.Δ.Κ.Ε.

Γιαννακόπουλος Βασίλειος
Εκπρόσωπος Κ.Ε.Δ.Κ.Ε.

Σωτηρίου Ιωάννης
Εκπρόσωπος Κ.Ε.Δ.Κ.Ε.

ΓΕΝΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ

Παπανίκος Γρηγόριος

ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΩΝ & ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΤΗΣ Ο.Κ.Ε.

Για κάθε πληροφορία σχετικά με το έργο και τη λειτουργία της Ο.Κ.Ε. είναι στη διάθεσή σας το Τμήμα Δημοσίων & Διεθνών Σχέσεων της Επιτροπής, υπό τη διεύθυνση της Δρ. Μάρθας Θεοδώρου.

Τηλ.: 210 9249510-2, Fax: 210 9249514, e-mail: ipr@oke-esc.eu